

Dit is "Toestanden" van
6 januari 1989
1ste jaargang nr. 17
U vindt ons in de kiosk en
betere boekhandel
voor 50F
Abonnementvoorwaarden
vindt je op blz. 31,
de inhoud op de achterkant
Ons afgiftekantoor is
Brussel X

Toestanden

Nieuwjaarsnummer!
Nieuwjaarsnummer!
Nieuwjaarsnummer!
Nieuwjaarsnummer!
Nieuwjaarsnummer!
Nieuwjaarsnummer!
Nieuwjaarsnummer!

WEKELIJKSE VRIJHEID, GELIJKHEID EN ZUSTERLIJKHEID

België na 1789 en 1830

Hoe ver staat het met de revolutie, kameraad?

Ook het huidige België is een produkt van de revolutie. Van revoluties. Die van 1789 en die van 1830.

België kende in 1789 zijn eigen omwentelingen: in Brabant en in Luik. De burgers van de toekomstige Belgische provincies waren het grondig oneens met Jozef II. Ze trommelden een eigen leger bijeen, dat de keizerlijke troepen in de pan hakte op 27 oktober '89 bij Turnhout. België kende zijn eerste onafhankelijkheid. Die zou niet van lange duur zijn. Op 3 december 1790 marcheerden de Oostenrijkse troepen, zonder slag of stoot, opnieuw Brussel binnen.

In 1830 waagden de Belgen een tweede poging. De Belgische provincies waren ondertussen van Oostenrijkse in Franse en van Franse in Nederlandse handen overgegaan. Nu keerden onze voorvaders zich tegen Willem I. Die leverde een belangrijke bijdrage tot de industrialisering van de Zuidelijke Nederlanden. Maar op politiek en administratief vlak behandelde hij onze gewesten stiefmoederlijk. Zo joeg hij bijna alle lagen van de bevolking tegen zich in het harnas, op de industriële en commerciële burgerij na, die toen nog in haar kinderschoenen stond. Na een operavorstelling in de Munt-schouwburg liep het conflict uit op een gewapend treffen in de Brusselse Warande, waarbij de Nederlandse troepen verplicht werden zich terug te trekken.

De Belgische revolutie zou niet gelukt zijn zonder de doorslaggevende bijdrage van het proletariaat in het gevecht, wat niet wegneemt dat het hier, zoals in 1789, om een burgerlijke omwenteling ging. In de veertig jaar tussen 1789 en 1830 was in

NOG EEN PRODUKT VAN
DE BELGISCHE REVOLUTIE...

GERARD MORTIER!

de Belgische provincies de industriële revolutie op gang gekomen. De omwentelingen van 1789 en 1830 hadden tot doel het land politiek aan te passen. Er diende overgestapt van het Ancien Régime, dat de ontwikkeling van de burgerij hinderde, naar een politiek systeem ten dienste van de kapitalistische ontplooiing. België liep voorop in de industriële revolutie, maar bleef ten achter met zijn politieke revolutie. In 1789 waren ze verdeeld tussen de aanhangers van Van der Noot en Vonck. Het enige wat hen bond was hun gemeenschappelijk verzet tegen Jozef II, maar de eersten verzetten zich tegen de keizer omdat hij een aantal privileges van het Ancien Régime in het gedrang bracht, terwijl de Vonckisten met het Ancien Régime korte metten wilden maken. Na veel onderlinge onduidelijkheid konden zulke meningsverschillen alleen maar leiden tot de nederlaag.

De burgerlijke leiding van 1830 deed het evenzeer alles behalve schitterend. Toen de troepen van de Prins van Oranje reeds voor Brussel lagen wilden ze met Willem nog tot een vergelijk komen. Tot grote toegevingen bereid, wensten ze het Verenigd Koninkrijk te behouden en ook de

koning zelf mocht blijven. Bij de aanvang van de militaire confrontatie, namen ze de vlucht naar Valenciennes. Toen de Brusselse fabrieksarbeiders en de andere patriotten het zware werk geleverd hadden, keerden de leiders naar Brussel terug om de zaken in handen te nemen en de Grondwet te schrijven.

Met zulke leiders op kop, baart het natuurlijk geen verwondering dat de Belgische omwentelingen veel minder ver gingen dan de Franse revolutie. In zoverre zelfs dat we twee eeuwen later in België nog steeds overblijfselen van het Ancien Régime kunnen ontmoeten. Slechts twee voorbeelden:

- De senaat. Toen de burgerij de macht naar zich toe trok en haar parlementair regime instelde, gooide ze het toch nog op een akkoordje met de vroegere machthebbers van het Ancien Régime. Via democratische achterpoortjes mochten die nog mee beslissen in de senaat. Vandaar het tweekamerstelsel. De achterpoortjes zijn ondertussen afgeschaft maar de tweede kamer nog niet. Het verder bestaan van twee kamers versterkt objectief de uitvoerende tegenover de wetgevende macht.

- Het koningshuis. Wij zijn niet van oordeel dat koning Boudewijn I zo vlug mogelijk naar de guillotine moet verwezen worden, maar als demokraat kunnen wij het voortbestaan van dit instituut alleen maar onaanvaardbaar vinden. Onaanvaardbaar omdat de koning op belangrijke ogenblikken van het politiek bedrijf, met name gedurende regeringscrisissen, een beslissende rol speelt zonder dat hij daarvoor verkozen is.

Jan Van Kerkhoven

Hoe we dit nummer van Toestanden voor mekaar kregen, begrijpen we zelf niet. Eerst was er het jaarlijkse Kerstfeest, gevolgd door het even traditionele Nieuwjaarsfeest. Tot zover verliep alles normaal, maar gedurende de nacht van 31 december op 1 januari veranderde ons Nieuwjaarsfeest in een wilde fuif ter gelegenheid van 30 jaar Cubaanse revolutie. Terwijl we ons herinnerden hoe dictator Fulgencio Batista 30 jaar geleden tijdens de nieuwjaarsnacht zijn valiezen pakte en het Caraïbische eiland ontvluchtte, is er heel wat Cuba Libre gedronken.

Als de redactie op die manier doorgaat, zullen we dit jaar nog heel wat nummers van Toestanden in feestelijke omstandigheden realiseren. 1989 is inderdaad een aaneenschakeling van revolutionaire feestdagen:

- Na een aantal massabetogingen in Teheran, die nu eens twee en dan weer zes miljoen mensen verzamelden, vonden op 10, 11 en 12 februari 1979 de "drie glorieuze dagen" plaats die in Iran de ayatollahs aan de macht brachten. Begin februari vieren we dus de 10de verjaardag van sjah Palhavs verdrijving.

Dat revoluties bestaan zal men willen toegeven. Waspoeders en automerken hebben ze tot kenmerk van degelijkheid gepropageerd. Technologische en ideologische revoluties hebben ons dagelijks leven grondig gewijzigd. En tegen beter weten in zijn ook sociale en politieke revoluties tot vandaag aan de orde gebleven.

Revoluties zijn ook wenselijk. In een wereld waarin de meerderheid van de bevolking steeds armer wordt, waarin sociale desintegratie en psychisch onevenwichtsamengaan, waarin de grenzen van het ecologisch draagbare bereikt en overschreden worden, waarin de militaire waanzin vitaal is voor het economisch systeem, in zo'n wereld kan men alleen hopen op echte omwentelingen.

Noch het bestaan noch de wenselijkheid van revoluties volstaan echter om ze tot grondslag te maken van politiek handelen. Ze moeten drager zijn van een duidelijk politiek programma.

Van bij het begin van de georganiseerde arbeidersbeweging was er discussie over de weg naar het socialisme. Reformisten kozen voor de geleidelijke overgang. Revolutionairen verdedigden een radikale

Een gelukkig en revolutionair nieuwjaar !

- Op 7 april 1919 werd in Beieren de eerste Duitse Radenrepubliek ingesteld. Een van de hoogtepunten van de Duitse revolutie. De 70ste verjaardag van die revolutie zal echter wel in stilte verlopen, want ze mislukte. Over een paar dagen, op 15 januari, zal het trouwens 70 jaar geleden zijn dat Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht in Berlijn vermoord werden.

- 14 juli brengt weer vrolijkheid. 200 jaar geleden bestormde het Parijse volk de Bastille. Op de quatorze juillet vieren we dus de Franse revolutie.

- Een paar dagen later, op 19 juli, feesten we solidair met de Sandinisten. Dan zal het 10 jaar geleden zijn dat zij hun dictator, Anastasio Somoza verjoegen.

- Ook de verjaardag van de Chinese revolutie komt dit jaar aan de beurt. Op 1 oktober 1949 stichtte Mao Tsetung de

Volksrepubliek China. In het najaar feesten we dus ter ere van deze 40-jarige. Misschien zijn we nog een paar revoluties vergeten. U voegt ze gewoon aan de lijst toen dan hebben U en wij weer een reden meer om te fuiven.

Toestanden zou Toestanden niet zijn indien we al die feesten niet zeer ernstig zouden voorbereiden. Dat gebeurt via dit nummer. Na een inleidend gesprek met Immanuel Wallerstein over de kapitalistische wereld waarin wij nog steeds leven, richten wij de schijnwerpers een voor een op de revoluties in Nicaragua, San Salvador, Cuba, Frankrijk en Iran. Omdat we toch met allerlei omwentelingen bezig waren, zijn we ook maar even gaan kijken hoe het met de revoluties op andere gebieden staat: in de wetenschap, de media en de seksualiteit.

Na al die feesten, revoluties en speciale nummers beloven we U volgende week opnieuw een doodgewoon en op de actualiteit gericht nummer. Een week later voorzien we alweer iets speciaals: dat nummer zal in belangrijke mate aan Roemenië gewijd zijn. Roemenië, of hoe een "revolutie" (mis)lopen kan...

Standpunt

Anders en beter

breuk. Beide stromingen bleven echter programmatisch anti-kapitalistisch.

Vandaag stelt het debat zich in andere termen. De "parlementaire weg" heeft haar historische test gehad. Niet alleen in Skandinavië, maar ook in Frankrijk, Griekenland en Spanje hebben de socialisten met absolute meerderheden geregeerd. Het "democratisch plansocialisme" werd niet ingevoerd. Men verdedigde immers de kapitalistische markteconomie. Vandaag bestaan bijna geen echte reformisten meer.

De "revolutionaire weg" heeft ook verscheidene ervaringen achter de rug. Die van de machtsovername in het Oosten, de daaropvolgende bureaucratische verworping en de huidige menigvuldige wegen ter democratisering. Die ook, in West-Europa bijvoorbeeld, van de moeilijkheid zich in de planten in de massabewegingen en daar een geloofwaardig alternatief te vormen. Noch in Portugal, noch in Spanje, noch in Frankrijk, noch in Grieken-

land, noch in Italië leidden de "ervaringen van de massa's met hun socialistische leiders" tot radikaliseren ten voordele van revolutionair links. Waar trouwens ter wereld werd de laatste dertig jaar nog een revolutie geleid door een "ware revolutionaire partij"? Beide socialistische strategieën vragen dus om een kritische balans.

Men kan zich daarenboven de vraag stellen of het strategisch debat daarbij nog vooraan staat. Dringt zich vandaag niet vooral de vraag naar de doelen op? Welke maatschappelijke alternatieven worden verdedigd? Maken die deel uit van één samenhangend programma? Welke sociale groepen kunnen zo'n project dragen? Welke dynamiek zal de herstructurering van de politieke en sociale organisatie bepalen?

De rechterzijde heeft van "behoudszinnigheid" een aantrekkingskracht gemaakt. De linkerzijde moet het nog hebben van "verandering". Niet het "hoe", maar het "wat" en "waar naartoe" vragen daarbij eerst om verduidelijking. Een geloofwaardig programma wijst vanzelf de strategie uit.

Eric Corijn

Een gesprek met Immanuel
Wallerstein over de toekomst van
het kapitalistisch wereldsysteem

“Concurrentie is
slecht voor het
kapitalisme”

*De revolutie maken en de wereld
veranderen is geen gemakkelijke
opdracht. Dat zal blijken uit
meerdere concrete voorbeelden
in dit nummer. De eerste hinder-
laag die de aspirant-wereldher-
vormer dient te nemen is die van
de analyse van de huidige toe-
stand en van de te verwachten
evolutie. Daarvoor is een theorie
nodig. Immanuel Wallerstein
rijkt zo'n instrument aan.*

... PAS TOEN DRONG DE
VRESELIJKE WAARHEID TOT
HEM DOOR...

nauwelijks aandacht...

Immanuel Wallerstein: Dat is nog zo...

... en benaderden ze een man als Kondratieff, de Sovjeteconoom die ze voor het eerst in kaart gebracht heeft in de jaren twintig, met een vorm van milde ironie. Daarom eerst een algemene vraag: hoe belangrijk is de studie van de lange golven voor een beter begrip van de huidige economische crisis?

Immanuel Wallerstein: Hoe belangrijk is de studie van hartkloppingen in de fysiologie? Ze zijn er, ze zijn essentieel voor de functionering van het systeem, ze laten het met zekere regelmaat uitzetten en inkrimpen. Zo erkent iedereen dat er ook in de economie korte cycli zijn van een jaar of twee, drie. We kennen voorbeelden: de oude oogstcyclus, die samenhang met het weer. Zelfs langere, van een jaar of tien, zijn stilaan gemeengoed. Alleen komt er verzet als het over lange periodes

Als professor sociologie aan de State University of New York in Binghamton en directeur van het Fernand Braudel Center heeft hij een reputatie opgebouwd met zijn analyse van de evolutie van het "wereldsysteem" sinds de vijftiende eeuw. Het gaat om een marxistische analyse in die zin dat ook bij hem de geldende produktiewijze en de sociale relaties die daaraan vastgeknoopt zijn, zijn denken doorslaggevend beïnvloeden. Maar tegelijk verfrissend en vernieuwend omdat hij geen heilige koeien op zijn weg dult bij zijn peilingen naar de mechanismen die het "wereldsysteem" de voorbije vijfhonderd jaar gedreven hebben. Voor Wallerstein, en zijn school, zijn ontwikkelingen in uiteenlopende delen van de wereld onlosmakelijk met elkaar verbonden, heeft elke gebeurtenis haar voorgeschiedenis en bepaalt ze mee het kader voor toekomstige ontwikkelingen. Structuur is geschiedenis.

In Wallersteins theorie nemen de "lange golven" een belangrijke plaats in. Het debat daarover krijgt minder aandacht dan het verdient. Met de aanslepende crisis zou stilaan het idee doorgesijpeld moeten zijn dat korte-termijndenken geen stap vooruit helpt. Het is daarom des te belangrijker dat er van 12 tot 14 januari aan de Vrije Universiteit van Brussel een conferentie over de lange golven in de economie plaatsheeft. Dat Ernest Mandel niet op het appel ontbreekt, kan geen verrassing zijn. Ook André Gunder Frank discussieert mee, en Andrey Poletayev van het Instituut voor Wereldeconomie en Internationale Betrekkingen in Moskou, om er nog twee te noemen. De organisatie van de derde dag, over lange golven en de arbeidersbeweging, is in handen van Immanuel Wallerstein. Guy Poppe, die tijdelijk aan het Fernand Braudel Center verbonden is, had met Wallerstein volgend gesprek over de lange golven, de huidige economische crisis en de toekomst van het kapitalisme.

Toestanden: Toen ik nog student was, kregen de lange golven in de economie

gaat. Voor sommige is het duidelijk dat die lange cycli bestaan; die van Kondratieff lopen over een jaar of vijftig, zestig. Ze weerspiegelen periodes van stijgende en dalende winstvoeten. Ikzelf geloof in nog langere cycli van 150 tot 200 jaar, die te maken hebben met prijsstijgingen en -dalingen op lange termijn, en de hegemonie van sommige staten (Wallerstein verwijst naar één van de onderliggende mechanismen van die lange op- en neergaande bewegingen naar de prijschommelingen van voedselgranen, op hun beurt weer verbonden met bevolkingsgroei en -afname; op het hoogtepunt van zo'n cyclus constateert hij dat telkens één staat, voor een tamelijk korte periode, een positie van overwicht inneemt in het wereldsysteem: achtereenvolgens ligt die hegemonie bij het rijk van de Habsburgers, de Verenigde Provinciën, in de eerste helft van de zestiende eeuw, Groot-Brittannië, in de eerste helft van de achttiende eeuw, en de Verenigde Staten, na de Tweede Wereldoorlog). Maar over het algemeen verwijzen we naar Kondratieffs cycli als we spreken over lange golven en daarop concentreert de conferentie zich.

Lange golven, hoe werkt het?

U bestudeert de ontwikkeling van het historische kapitalisme sinds de vijftiende eeuw. De schommelingen van de winstvoet waarover u het had, is een van de beslissende factoren in dat proces. Legt u dat eens uit.

Immanuel Wallerstein: Dat hangt nauw samen met het vermogen van sleutelsectoren om een monopolie te verwerven over belangrijke produkten. Op het einde van de negentiende eeuw was dat staal, de voorbije 20 à 30 jaar computers, de volgende 20, 30, 40 kan dat biotechnologie zijn, denken sommigen. Dat zijn produkten die een grote afzet hebben omdat er heel wat mensen overtuigd zijn van hun belang, maar als ze voor het eerst op de markt komen, zijn er hooguit enkele producenten in enkele landen. Neem staal in de beginjaren. Na de ontdekking ervan hebben de eerste handelaren een feitelijk

monopolie, dat hun regering bovendien met patenten beschermt. Ze kunnen op de wereldmarkt met een hoge winstmarge verkopen en zo groeit staal in de hele wereld 20, 30 jaar lang uit tot de motor van een goed deel van de economische expansie. Vanwege de winst die er te maken valt, proberen anderen dat monopolie te breken, ze beginnen ook staal te produceren. De prijzen zakken en vroeg of laat - dat neemt zo'n jaar of 25, 30 in beslag - is dat produkt niet langer meer winstgevend. Dát is de cyclus waarop Kondratieff gewezen heeft.

Wat zijn de gevolgen? De overproductie leidt tot werkloosheid, dat is één, onderhemingen, die hun kosten willen drukken, vestigen zich in lage-loonlanden, dat is twee, en tenslotte zijn er kapitaalcrachtige lui die van oordeel zijn dat de winsten van vroeger nooit meer terugkomen en op zoek gaan naar nieuwe mogelijkheden om te investeren. Dat leidt tot innovatie en na weer eens 25 tot 30 jaar zijn we klaar voor een nieuwe expansie.

Ik gooi nog een element in het midden, de arbeidersklasse. In sleutelsectoren hebben ondernemingen er alle belang bij om goede lonen uit te betalen om werkonderbrekingen te voorkomen. Als de periode van groei op haar einde loopt, probeert het management die tendens tot loonsverhoging te breken en komt het tot klasstrijd in de ondernemingen. In de daaropvolgende periode van economische neergang zet de bedrijfsleiding de arbeiders voor de keuze: als ze geen lagere lonen aanvaarden, verhuizen ze de fabriek; wat in de jaren zeventig ook effectief gebeurd is. De arbeiders staan met hun rug tegen de muur: als ze te hard terugvechten, voert het management zijn bedreiging uit. Ze nemen het dus dat hun loon naar omlaag gaat. Maar dat kan niet eeuwig doorgaan. Naarmate de periode van economische achteruitgang aansleept, worden de arbeiders weer militanter. Tegelijkertijd krijgen ook de kapitalisten weer belang bij een verhoging van de koopkracht. Het is dan dat de arbeidersklasse nieuwe wettelijke voordelen bedingt, zowel van de staat als in de werkplaats.

Dat proces duurt nu al drie, vierhonderd jaar. Het is ingebakken in de manier van winstmaken: winst als het resultaat van monopoliesituaties die zichzelf na ver-

loop van tijd opheffen. Concurrentie is slecht voor het kapitalisme, want het

drukt de winstvoet. Dat is het uitgangspunt van mijn analyse.

Het einde van de crisis

We zitten al een tijd in een periode van economische achteruitgang. Kunnen we voetstoots aannemen dat de ommekeer voor straks is?

Immanuel Wallerstein: Het duurt makkelijk al een jaar of tien, vijftien, ja, maar ik denk dat er gauw een einde aan komt. Ik verwacht in de volgende vijf jaar tot zeven jaar dat de arbeiders in West-Europa, de Verenigde Staten en Japan zich weer militanter opstellen, en dat er een nerveuze zoektocht op gang komt naar nieuwe sleutelsectoren. Iedereen kijkt uit naar wie er controle krijgt over microprocessing, biotechnologie en de nieuwe vormen van energieproductie, de sectoren waar de volgende 20, 30 jaar geld te rapen valt. Niet alleen om te weten welke landen dat zijn, maar welke firma's. Ze hebben het stadium nog niet bereikt van productie op grote schaal met de immense winsten die ze zouden willen. Ik denk dat de nieuwe sleutelsectoren niet meer dan een jaar of vijf, tien nodig hebben voor ze technologisch aangepast zijn om te kunnen beginnen met de grootschalige productie van informatie en de algemene verspreiding van technologische vondsten in de gezondheidszorg, want daarover praten we nu.

Welke firma's, welke landen, zegt u. De Verenigde Staten zijn al een tijd op de terugweg. dreigen hun overwicht te verliezen. Is het voor u een uitgemaakte zaak dat ze hun leidende rol behouden?

Immanuel Wallerstein: Je moet naar twee dingen kijken. Ten eerste, hoe goed doen de Verenigde Staten het nog in de oude sectoren? Slechter dan Japan en West-Europa, dat is juist. Dat heeft minder te maken met hoge lonen dan met de omvang van het kaderpersoneel, het aantal managers, ook op tussenniveaus, dat

rechtstreeks verbonden is met het productieproces, of indirect zoals in de reclame. Er is een enorme grote, en dure, hogere middenstand in het leven geroepen. De lagere produktiviteit in de Verenigde Staten is daartoe terug te brengen. Dat probleem is politiek onoplosbaar. Die middenklasse is namelijk niet links, ze stemt conservatief. Ze vormt de kern van de conservatieve politieke partijen, je kunt het mes niet in ze zetten. Daarom zijn de Verenigde Staten gedoemd om hun rol in de oude sectoren af te zien nemen.

Dan zijn er de nieuwe sectoren. De Verenigde Staten hebben nog 30, 40 jaar één ding voor op West-Europa en Japan: hun onderwijssysteem. Het brengt mensen voort die nieuwe ideeën kunnen ontwikkelen. Alleen zien we de laatste tijd dat als het idee er eenmaal is, de Verenigde Staten er niet op inpikken. Ze scheppen het organisatorische kader niet om de productie op te starten. Japan doet dat wel. Daarom denk ik dat we naar een bondgenootschap tussen de Verenigde Staten en Japan toe gaan. De Amerikanen brengen hun research en ontwikkeling in, de Japanners hun organisatorische talenten; ze kopen feitelijk Amerikaanse deskundigheid op. Die alliantie drukt Europa in de rol van runner up, de goede nummer twee.

Onderschat u 1992 niet, het mythische jaar van de eengemaakte Europese markt?

Immanuel Wallerstein: Dat vormt zeker een aanmoediging, die Europa in staat moet stellen om de volgende tien jaar te overbruggen. Ik verwacht namelijk niet meteen een protectionistische reflex, integendeel, Europa zou zich daarmee uit de markt prijzen. Ik zie zich volgend scenario afspelen. Tegen 2000 hebben Japan en de Verenigde Staten het voortouw genomen en is Europa uit de boot gevallen. Dan zie ik een protectionistisch gevecht ontstaan tussen de twee blokken en Europa proberen om Oost-Europa, Afrika, India en het Midden-Oosten, zijn natuurlijke partners, in zijn invloedssfeer te lokken. Met Latijns-Amerika, de achtertuin van de Verenigde Staten, en Oost-Azië, dat in Japans vaarwater ligt, lijkt dat uitgesloten.

De Fuggers en de Generale: niets nieuws onder de zon

We blijven het over landen hebben, maar u hebt zelf erop gewezen dat we uit zitten te kijken naar de firma's die de nieuwe sleutelsectoren controleren. Ziet u dat

zitten: grote conglomeraten, die de hegemonie over de wereldeconomie in handen krijgen?

Immanuel Wallerstein: Pas op, tot dusver is er nog geen enkele écht multinationale onderneming (MNO): er zijn nationale ondernemingen met activiteiten in verschillende landen. Altijd hebben ze nog ergens een hoofdkwartier en is hun raad van bestuur grotendeels samengesteld uit mensen van dezelfde nationaliteit. Dat heeft zijn redenen en niet alleen omdat topmanagers liever in New York, Londen of Tokio wonen dan in Monaco of op de Bahama's. Er spelen politieke overwegingen. MNO's hebben een dubbelzinnige houding tegenover de staat. Aan de ene kant betalen ze niet graag belastingen, aan de andere kant versast de staat geld, kent hij monopolies toe en helpt hij de arbeidersklasse te bestrijden. De MNO's zijn niet in staat om alle infrastructuurwerken uit te voeren en alle politietaken over te nemen. Dus doen ze wat grote kapitalisten al 400 jaar doen: goede maatjes proberen te zijn met één staat, en dat is natuurlijk het makkelijkst in je "eigen" staat. Tegelijkertijd spreiden ze het risico door zich met hun ondernemingen en investeringen te vestigen in verschillende landen. Het beschermt ze tegen hun eigen regering en helpt ze bij een andere. Ik denk niet dat die tactiek vreselijk afwijkt van wat de bankiersfamilie Fugger in de zestiende eeuw gedaan heeft. De Fuggers hebben ook nooit de staat losgelaten.

Nooit was politiek belangrijker

U beschrijft het reilen en zeilen van de wereldeconomie als een eeuwig terugkerend patroon, vol automatismen. Is er daarin ergens ruimte voor een voluntaristische inbreng, van de georganiseerde arbeidersbeweging bij voorbeeld?

Immanuel Wallerstein: Vergeet niet dat we tot nu toe alleen gesproken hebben over winstmaken in het kapitalisme! Neem de georganiseerde arbeid in 1850 toen hij politiek onbetekenend was en vergelijk met zijn belang in 1950. Voluntarisme lijkt me een verkeerd woord, vaak gebruikt om te verwijzen naar hoe de zwakke zich verzet tegen de sterkere. Ze zijn allebei gedetermineerd door de druk van het systeem. Allebei proberen ze hun eigenbelang na te streven en daarvoor organiseren ze zich op een voluntaristische basis.

De vraag is niet: voluntarisme of niet. Tegenstellingen, in de Hegeliaanse zin van het woord, ontstaan omdat het systeem de acteurs op hetzelfde ogenblik

tegengestelde richtingen uitstuurt. Om daaruit te raken, doktert het systeem kor-

REVOLUTIE BINNEN TOESTANDEN

te-termijnoplossingen uit, die op lange termijn naar een impasse leiden. Dat duurt nu al honderden jaren en de contracties vergroten alsmaar, tot ze uitmonden in een crisis van het systeem als zodanig, wanneer er geen korte-termijnoplossing meer voorhanden is. Zoals in elke periode van economische terugval, zullen er ook nu weer maatregelen uit de bus komen die uiteindelijk zorgen voor problemen, de proletarisering van de arbeidersklasse bij voorbeeld, dit wil zeggen van meer en meer mensen loonarbeiders maken. Dat willen de kapitalisten niet want als mensen uitsluitend afhankelijk van hun loon moeten ze meer verdienen en dat drukt op de duur de winstvoet.

Als het systeem terechtkomt in een échte crisis, een crisis van het systeem - geen journalistieke crisis, jullie gebruiken het woord om de haverklap, elk probleem is een crisis- reageert het onvoorspelbaar: elke kleine druk kan dan grote gevolgen hebben. Dat is de toepassing op de sociale realiteit van de bifurcatietheorie van de Belgische Nobelprijswinnaar voor natuurkunde Ilya Prigogine. Bifurcatie, is zijn stelling, schept een situatie waarin een kleine handeling grote gevolgen kan hebben. Ons sociale systeem nadert zo'n bifurcatiepunt, niet van één dag maar van 50 jaar of zo (*Wallerstein heeft een levendige belangstelling voor die chaostheorie van Prigogine; hoewel hij ook andere scenario's voor mogelijk houdt, denkt hij namelijk dat sociale chaos de meest waarschijnlijke uitkomst is van de evolutie van het "wereldsysteem"*).

Dat brengt ons terug naar uw vraag over voluntarisme, of vrije wil om een metafysische term te gebruiken dan ooit. Maar naarmate de vrije wil aan invloed wint, groeit ook de onzekerheid. Je weet dat het systeem gevoelig is voor een kleine ingreep, maar niets waarborgt dat je handelingen inderdaad het gewenste resultaat hebben. Het maakt dus heel wat verschil uit welke daden je stelt.

Naar een andere strategie

Staat de georganiseerde arbeid klaar om die kans te grijpen?

Immanuel Wallerstein: Nog niet. Maar het is niet onmogelijk, ze denken alleen nog niet in de richting. De voorbije 150 jaar hebben de vakbonden en de socialistische en communistische partijen in de westerse wereld immers heel wat voordelen gepuurd uit hun korte-termijndenken. De laatste tien, vijftien jaar hebben ze zich in West-Europa, Japan en de Verenigde Staten geconfronteerd gezien met bedrijfssluitingen. Hun tactiek was om ofwel hun regering te vragen dat te verhinderen of om de invoer van produkten uit Maleisië, Zuid-Korea en Brazilië te verbieden, een soort van instinctief protectionisme. Dat heeft niet goed gewerkt en zal het ook niet doen. Het kan hooguit het proces met een jaar of vijf, tien vertragen, maar de verhuizing van oude industrieën is onvermijdelijk.

Ze moeten hun energie anders richten. Natuurlijk kunnen ze de staat vragen om wat te doen aan het probleem van wie er zonder werk valt of ernaar streven om de lonen in de Derde Wereld op te trekken. Dat kan meer banen redden dan hogere invoertarieven. Maar uiteindelijk moeten ze een koele blik werpen op de onvermijdelijke herstructurering en eisen stellen die rekening houden met de nieuwe winstbronnen. Ze moeten het recht van de gemeenschap op die bronnen laten gelden en zeker niet klakkeloos de redenering aanvaarden van de industriële vernieuwers, die de hoge winsten voor zichzelf willen houden. Het neo-liberalisme dat zij preken als enige bron van economische opleving, is absolute nonsens.

Kortom, de arbeidersorganisaties en -partijen moeten hun strategie herdenken. Ze moeten ook méér doen met de staat. Honderd jaar hebben ze gevochten om de staat aan hun kant te hebben en tot op zekere hoogte is ze dat gelukt. Maar het systeem is blijven bestaan. Ze moeten hun verbeelding laten werken om het systeem om te vormen, en nieuwe bondgenootschappen sluiten. Ik zeg niet dat er geen leiders van vakbonden, of socialistische en communistische partijen zo denken. Dat doen ze beslist, maar niet genoeg.

Guy Poppe

Revolutie in Centraal-Amerika

Sinds de Cubaanse revolutie heeft Centraal Amerika geen rust gekend. Twintig jaar later, op 19 juli 1979, trekt het Sandinistisch rebellenleger de Nicaraguaanse hoofdstad Managua binnen. Dictator Somoza is er net op de vlucht geslagen. En het revolutionair gewoel in de achtertuin van de States is nog niet ten einde. Ook in El Salvador winnen de revolutionaire krachten veld.

1979-1989

Hoe Sandinistisch is Nicaragua?

Hoe staat het met de vakbonden in Nicaragua? Laten we voor een goed begrip eerst eens kijken welke vakbonden actief zijn. De lijst komt uit een Nicaraguaans

Als we sommige christendemocraten moeten geloven dan heeft Juan-met-de-pet de voorbije tien jaar alleen maar van dictatuur verwisseld. Is dat wel zo? We pikken er twee vragen uit. Hoe staat het met de vakbonden in Nicaragua en wat is er van de landhervorming geworden?

ger van de maatregelen om de produktieve arbeid te stimuleren. Kunnen we deze groep dan klassieke staatsvakbonden noemen? Zowat een jaar

Vakbonden in Nicaragua

Sandinistische centrales

CST
(Sandinistische arbeiderscentrale):
130.000

ATC
(Vereniging van landarbeiders):
120.000

ANDEN
(Nationale vereniging van
onderwijzend personeel):
22.000

FETSALUD
(Federatie van gezondheidswerkers):
20.000

UNE
(huisbedieningsvakbond):
18.000

UNP
(journalisten):
600

tijdschrift van september 1988, de ledentallen van het ministerie van arbeid. Grosso modo kan gesteld dat de eerste groep zich steeds achter de politiek van de Sandinisten heeft geschaard. Ze waren het bijvoorbeeld eens met de keuze om de militaire verdediging van het land tegen de VS- en Contra-agressie als prioritair te beschouwen. Hun mening is dat de Sandinisten voor een maatschappij staan waarin de arbeidersbelangen primeren. Daarom ook zijn ze bereid de nieuwe staat te verdedigen. Anderzijds delen ze met het FSLN de opvatting dat het cruciale punt voor Nicaragua ligt in de verhoging van de produktie. Dat is de weg om het levenspeil en de directe consumptie te kunnen verhogen en inflatie en deviezenstekort tegen te gaan. Het handelstekort van Nicaragua is in die negen jaar steeds zeer groot geweest, vooral door de verslechterde ruilvoet en de dalende produktie (onder andere vanwege de oorlog). Deze vakbonden zijn dikwijls mede-dra-

Oppositiecentrales:

FO
(Arbeidersfront, verbonden met de marxistisch-leninistische MAP-ML):
geen gegevens

CAUS
(Centrale voor actie en eenheid, verbonden met de communistische partij):
7.000

CGT
(Algemene confederatie van arbeiders, verbonden met de "socialistische" (=communistische) partij):
4.000

CTN-A
(Arbeidersconfederatie, afgesplitst van de christendemocratische moedervakbond):
4.500

CUS
(Confederatie voor syndicale eenheid, verbonden met de sociaal-democratische partij):
4.000

CTN
(Arbeidersconfederatie, verbonden met de christendemocratische partij):
3.000

geleden, in december 1987, hielden ze samen een congres. Daar werd in scherpe bewoordingen en met vele voorbeelden kritiek geleverd op het functioneren van een aantal staatsdiensten, op de groeiende bureaucratie, op de zwarte markt, op de dalende koopkracht. De verantwoordelijke ministers werden met naam genoemd. De prijzen- en lonenpolitiek werd op de korrel genomen.

Steun én kritiek

Er lijkt dus wel een onafhankelijke koers ten opzichte van de overheid te bestaan. Het is precies deze specifieke relatie van steun én kritiek die deze vakbonden hun grote aanhang geeft. En daarin ligt ook deels de verklaring voor het feit dat de desastreuze economische toestand, gekoppeld aan een "Boliviaanse inflatie", niet meer aanleiding heeft gegeven tot volksprotest. En dat ondanks het feit dat de oppositievakbonden geld noch inspanningen gespaard hebben om van de diffuse ontevredenheid gebruik te maken.

Na de orkaan, eind oktober, is er een nieuwe muntdevaluatie van 71% doorgevoerd. De lonen zullen met 78% stijgen. De economische toestand is er nog erger aan toe. Het deviezentekort zal nog toenemen. De basisproducten zullen door de overstromingen duurder worden. Het zal nog moeilijker worden te vechten voor het behoud van de koopkracht. De zwarte markt zal er niet kleiner op worden.

De manoeuvre ruimte voor de Sandinisten is nu wel erg klein. De vakbonden die de Sandinisten steunen zullen zeer dicht bij hun basis moeten blijven om de kritieken en verzuchtingen van de arbeiders te blijven opvolgen. Zal de orkaan bereiken wat Reagan gedurende acht jaar niet heeft gekund?

En de landhervorming?

Landbouw is voor Nicaragua bijzonder belangrijk. De industrie blijft beperkt. De veranderingen van de Centraal Amerikaanse markt in de jaren zestig en zeventig lieten Nicaragua voor een stuk onberoerd. In tegenstelling tot bijvoorbeeld El Salvador kende het land niet zoveel nieuwe Noord Amerikaanse investeringen.

De landhervorming is dus van groot gewicht in het Sandinistische Nicaragua. Totnogtoe kunnen we vier etappes onderscheiden. In een eerste fase werden

staatsbedrijven gevormd op de genationaliseerde eigendommen van Somoza. In beperktere mate was er plaats voor coöperaties. Na de wet op de landhervorming van 1981 zien we een periode waarin vooral de uitbouw van coöperaties wordt gesteund. Vanaf 1984 voorzien de Sandinisten zowel grote investeringen in de staatsbedrijven en machines voor de coöperaties als steun aan de kleine en middelgrote boeren, onder andere via makkelijke kortlopende kredieten. Eigendomstitels van gronden worden aan nieuwe kleine eigenaars geschonken. Een vierde fase maakt de prijzen van de basisgewassen vrij...

In welke mate dit alles deel uitmaakt van een plan is niet altijd even duidelijk. De politiek volgde eerder de werkelijke situatie. In 1985 bijvoorbeeld, was het aantal hectaren dat voor verdeling onder nieuwe kleine eigenaars was voorzien, al na vijf maanden opgebruikt. Onder druk van de landarbeiders die hun eigen stuk grond eisten, werd in Massaya over-

IS HET EEN MASSADEMONSTRATIE? EEN ALGEMENE STAKING?

gegaan tot onteigening van een notoir grootgrondbezitter. Koren op de molen dus van diegenen die Nicaragua afdoen als Castro-communistisch.

De staatssector kende verschillende jaren reuze-investeringen, die slechts op termijn iets zullen opleveren. Deze politiek werd stopgezet ten voordele van maatregelen om de directe opbrengst te stimuleren. Ook hier reageerde men op de omstandigheden, eerder dan een lange termijnpolitiek te voeren. Verrassend genoeg werden grote privé-eigenaars daarbij soms beter behandeld dan de kleine en middelgrote boer. Door een techniek van variabele wisselkoersen wilde de regering de export stimuleren. Later werden exportproducten ook nog in dollar betaald. Dat zijn allemaal maatregelen ten voordele van de voor de export producerende grote boerderijen.

stellen dat de kleine en middelgrote boer in Nicaragua zoals nergens anders op het Latijns Amerikaanse continent steun, krediet en bijstand heeft gekregen. En hierin heeft de UNAG (de Nicaraguaanse boerenbond) een bijzonder belangrijke rol gespeeld. Die bleef de overheid uitleggen hoe belangrijk de individuele boer is voor voedselproductie, hoe belangrijk hij ook is voor de landsverdediging. Onder druk van de UNAG kregen de boeren hun "vrije" prijs voor producten.

In dit licht moet ook de pragmatische houding van de Sandinisten ten opzichte van de coöperaties worden begrepen. Hoewel deze lange tijd betere kredietvoorwaarden kregen, ging men ook in op de eisen van de boeren.

De effecten van de landhervorming zijn moeilijk te meten. Hoe kan dat ook in de omstandigheden van oorlog en economische boycot die de VS het land oplegt. Ook hier heeft de orkaan Joan een nieuwe periode geopend. In vele streken kende de landbouwproductie grote schade. Erger nog, de zware regens en overstromingen hebben ook de vruchtbare gronden weggespoeld.

De Sandinistische overheid heeft dan ook direct een aantal beleidslijnen gewijzigd. Sedert het begin van het jaar stond een grote rem op investeringen en kredieten. De kleine en middelgrote boeren waren hierbij erger getroffen dan de grootgrondbezitters. Nu is die politiek omgekeerd. Begin november werden de kredietmogelijkheden uitgebreid met zeer lage interesten en zelfs 100%-financieringen. Dat alles dient om zo snel mogelijk de productiecapaciteit in de landbouw te herstellen. En hierbij ligt de klemtoon niet langer op de export maar op de productie voor intern verbruik.

De Sandinisten geven vandaag eerder prioriteit aan de productie dan aan de veranderingen in economie of samenleving. De rol van de staat in dit alles is ook kleiner geworden. De middelen zijn gewoon te beperkt.

Het Sandinisme blijft daarbij verder steunen op die pijlers die het eigenlijk altijd heeft gehad: haar verbondenheid met de massa's, haar accent op het politieke bewustzijn in de periodes van ontbering, haar verrassende pragmatische en tactische beleidsvoering zowel in het land zelf als op internationaal vlak.

Georges Spriet

Boerenbond

Toch kan men ook niet anders dan vast-

Toestanden: Zes jaar België, wat betekent dat voor u?

Giovani Delgado: Wat op mij een sterke indruk heeft nagelaten is hier zoveel mensen te hebben ontmoet die begaan zijn met mijn land. We hebben kunnen werken aan een gemeenschappelijke zaak: de verdediging en de uitbouw van het Sandinistisch project. Ik denk dan aan intellectuelen, aan mensen uit de solidariteitskringen, aan de niet-gouvernementele organisaties, aan parlementairen, syndicalisten... Ze hebben me doen begrijpen dat wij, Nicaraguanen, niet alleen staan in onze strijd tegenover de sterkste natie van deze aardbol.

Is er in die zes jaar in België enige evolutie of verandering ter zake geweest?

Giovani Delgado: Als lid van de EG heeft België gesprekken gevoerd en akkoorden getekend met de vijf Centraalamerikaanse landen. Dat is een onomkeerbare vooruitgang. Niet zozeer wat de omvang van de akkoorden betreft, maar omwille van het feit dat Europa onze regio niet als vanzelfsprekend de achtertuin van de Verenigde Staten beschouwt. Door die houding heeft Europa de dialoog, de onderhandelingen als middel tot een oplossing voor de Centraalamerikaanse crisis gesteund. Ze heeft zich in feite lijnrecht tegen de oorlogspolitiek van de States opgesteld. Wij zijn er van overtuigd dat de Europeanen geholpen hebben het ergste te vermijden: een rechtstreekse inval van Noordamerikaanse troepen in Centraal-Amerika. Van België als soevereine staat kan je niet zeggen dat de bilaterale samenwerking met Nicaragua tot de prioriteiten behoort. Het is bekend dat alle Belgische hulp voor Nicaragua uitsluitend via niet-gouvernementele organisaties loopt. Maar over het algemeen kan ik stellen dat er iets meer toenadering is, ja.

Men kan moeilijk zeggen dat België een actief bepleiter van toenadering tussen Europa en Centraal-Amerika is. Op een bepaald ogenblik verdedigde Tindemans, samen met andere christen-democraten, zware anti-Nicaragua stellingen.

Giovani Delgado: Er bestaan verschillende politieke stromingen in de wereld. In Europa heb je er twee grote: de christendemocratie en de sociaal-democratie. De eersten hebben een duidelijk project voor Latijns-Amerika, dat zich vooral toont in Venezuela, Chili, El Salvador en Guatemala, landen met christen-democratische partijen aan de macht. In Nicaragua heeft de christen-democratie haar totale on-

Revolutie in Centraal-Amerika

Gesprek met Giovanni Delgado, gewezen ambassadeur van Nicaragua in België

“Bilaterale samenwerking is een kwestie van politieke wil”

Giovani Delgado, was zes jaar lang ambassadeur van Nicaragua in België. Hij werd zopas aangesteld tot vice-minister van ontwikkelingssamenwerking in Managua. Vlak voor z'n vertrek, een gesprek.

macht getoond ten tijde van Somoza. Tijdens onze verkiezingen van 1984 hebben ze niet eens durven deelnemen (of stonden ze onder druk dat niet te doen). De Nicaraguaanse PSC is in feite belangrijker in Brussel of in Bonn dan in Managua. Dat belet niet dat de christendemocratie de Nicaraguaanse overheid onder druk wil zetten als we de wet toepassen op burgers die duidelijke overtredingen begaan.

U bedoelt de arrestatie van Carlos Huembes, voorzitter van de christendemocratische vakbond CTN en van de oppositie-coördinatie?

Giovani Delgado: Ja, dat bedoel ik. Wat daarover in de christelijke vakbondspers is verschenen, stemt me droef. Vooral de bewuste desinformatie. Die confrontatie tussen vakbond en overheid in Nicaragua bestaat niet. Hembes werd gearresteerd omdat hij bepaalde wetten overtrad, omdat hij gewelddadige acties opzette, niet omdat hij syndicalist is. Er zijn trouwens meer dan tien vakbonden in Nicaragua actief. Neen, de desinformatie die de wereld overspoelt, loopt volledig in de lijn van de Noordamerikaanse politiek.

En de sociaal-democratie? Ziet u nieuwe perspectieven nu SP en PS deel uitmaken van de Belgische regering?

Giovani Delgado: Ja, natuurlijk. Dat er nu vrienden van Nicaragua mee het beleid bepalen is duidelijk. We kregen er het beste bewijs van tijdens het bezoek van Sergio Ramirez, vice-president van Nicaragua. Er werden toen positieve besprekingen gevoerd over een commer-

cieel krediet van 70 miljoen. De minister van buitenlandse handel, de heer Urbain, is trouwens al in Nicaragua geweest, als voorzitter van de Belgische delegatie op een vergadering van de Interparlementaire Unie. Ook met de socialistische partijen hebben we uitstekende relaties.

Dat krediet, waar ik het over had, wil de haveninfrastructuur en de plantages in Nicaragua verbeteren. Het is namelijk zo dat het essentiële van onze handelsstroom met Europa via Belgische havens komt. Hier hebben we dus gelijklopende belangen. Neem bijvoorbeeld het bananentransport. Slechts 6% van de export komt in België terecht. De rest gaat naar andere landen van Europa, maar wordt wel via België aangevoerd. Een uitbreiding van de handelsrelaties zou dus niet alleen Nicaragua maar ook de betrokken Belgische ondernemingen ten goede komen.

De relaties tussen beide landen verlopen echter vooral via de EG. Vindt u dat goed of verkiest u meer bilaterale contacten?

Giovani Delgado: Het één sluit het andere niet uit. Wij steunen volledig de idee om de Centraalamerikaanse regio in haar geheel te stimuleren. Wij denken dat het vandaag bijzonder moeilijk is voor die kleine landen afzonderlijke oplossingen te vinden. Wij zijn dus voorstander van een politieke toenadering tussen alle Centraalamerikaanse landen.

Anderzijds zijn er een aantal Europese landen die zich ook op het vlak van de bilaterale samenwerking tonen: Italië, Spanje, Frankrijk en dan natuurlijk Zweden. Deze bilaterale aanpak is niets anders dan een concrete vertaling van de politieke wil van een regering een andere te steunen. Is die politieke wil er niet dan kan men nog altijd terugvallen op het Europese kader.

Wij, Nicaraguanen, denken dat als men werkelijk actief wil bijdragen tot de uitbouw van de democratie, het pluralisme en de niet-gebondenheid in ons land, men de huidige regering moet helpen haar project te realiseren. Omgekeerd, door haar niet te steunen, dient men onrechtstreeks de belangen van de Noordamerikaanse regering.

De samenwerking met Nicaragua ontwikkelen betekent de Nicaraguaanse bevolking de kans geven om de democratie te institutionaliseren. En dat is meer dan ooit aan de orde na de vernietigingen door het orkaangeweld. Driehonderdduizend slachtoffers heeft “Joan” achtergelaten. De invloed daarvan op onze economie en op de politieke situatie is zeer groot...

Georges Spriet

De overwinning van de Sandinistische revolutie in 1979 van Nicaragua verplichtten de Verenigde Staten hun strategie in de regio te herzien.

Bloedige dictaturen ruimen plaats voor "democratische" regeringen. Zo kent men op verschillende plaatsen in de wereld de installatie van regeringen met democratische façades, maar waar de reële machthebber het leger is: de Filipijnen, Haïti, Honduras, Guatemala en El Salvador. Deze regeringen spelen een uiterst belangrijke rol in de lage intensiteitsoorlog die de Verenigde Staten in deze verschillende landen voeren.

Civiele façade

Het vertrekpunt van dit nieuwe model was in El Salvador het pact tussen leger en Christendemocratie, onder het waakzame oog van de Noord Amerikaanse ambassade.

Dit model was moeilijk aan te vallen. De Christendemocratie garandeerde de civiele façade en liet met demagogische redevoeringen en hervormingen de massale steun toe aan een contrainsurgentieplan, dat meer dan 2 miljoen dollar per dag vrijmaakte voor een enorme uitbreiding van het leger zowel wat manschappen als wat technologie betreft.

Een nieuw Cuba of Nicaragua mag in geen geval ruimte krijgen in de regio. De realiteit is echter heel anders dan gepland door de Noord Amerikaanse strategieën.

Het "handjevol rebellen" dat in 1981 een algemeen offensief lanceerde, groeide uit tot een waar revolutionair leger. Op dit ogenblik voert het FMLN in 13 van de 14 departementen militaire acties, tot in de hoofdstad San Salvador. En dit in een klein, overbevolkt land zonder wouden en bergen, waar volgens de schema's een guerrilla oorlog onmogelijk was. Het leger werd teruggedrongen in de departementshoofdsteden en kan slechts door luchtaanvallen en via luchttransport van de troepen opereren. Het regeringsleger beschikt over 63 helikopters waarmee ze in enkele minuten tijd eender welk punt in het land kan bereiken. Toch is het FMLN erin geslaagd alle bataljons, de elitebataljons Atlacatl en Arca inclusief, te immobiliseren voor de verdediging van strategische

El Salvador

Een groter kruitvat en een kortere lont

Toen Duarte aan de macht kwam met zijn project voor de opstandbestrijding, verklaarde hij aan iedereen die het wilde horen dat hij de lont aan het kruitvat zou doven. Joaquin Villalobos van het FMLN meent echter dat Duarte het kruitvat groter maakte en de lont korter.

punten in het land. Er doet zich dus een merkwaardig fenomeen voor: hoe meer fondsen het regeringsleger krijgt, hoe afhankelijker het wordt van haar technische middelen en hoe minder beweeglijk het wordt op het terrein zelf. Anderzijds zijn de revolutionairen erin geslaagd om met zeer beperkte middelen, maar dank zij een grondige analyse van de strategie van de tegenstrever, en dank zij een verbondenheid met de bevolking, terrein te winnen, zowel op militair als op politiek vlak.

Gespreksronde

Op het politiek-diplomatieke terrein is het FMLN-FDR zeker niet bij de pakken blijven zitten. Na herhaaldelijk aandringen op een politiek onderhandelde oplossing vonden verschillende gespreksronden plaats. Het laatste contact kwam tot stand op 4 en 5 oktober 1987, na de ondertekening van het Esquipulas II-akkoord in Guatemala, dit na een persoonlijke tussenkomsst van de president van Costa Rica, Oscar Arias, grondlegger van dit Cen-

traal Amerikaanse vredesplan.

Deze gespreksronde mondde uit in een massale mobilisatie voor de Pauselijke Nunciatuur, waar de vergadering plaatsvond. 30.000 mensen waren permanent aanwezig voor de ondersteuning van de politiek onderhandelde oplossing. De volksorganisaties hebben hun angst overwonnen, zij dragen sinds geruime tijd de eis van dialoog mee in hun eisenplatform en zetten die met quasi dagelijkse betogingen kracht bij. De stijgende repressie heeft dit niet kunnen stoppen. De 1 mei-betogingen brachten in de grote steden van het land verschillende tienduizenden op de been. Stakingen, bedrijfsbezettingen, betogingen zijn dagelijkse uitingen van de strijd. Elke maand vindt in San Salvador één of ander forum plaats dat de situatie van het land in één van haar facetten doorlicht. Zo werd, onder impuls van de kerk, begin september een Nationaal Debat georganiseerd waaraan meer dan 60 volksorganisaties deelnamen.

Economische achteruitgang

De onophoudelijke economische achteruitgang wordt unaniem als het voornaamste probleem genoemd, evenals het feit dat de nationale begroting prioriteit geeft aan de financiering van de oorlog en niet aan de basisbehoeften van de bevolking. Bijna alle aanwezigen (98%) kloeg de economische en militaire afhankelijkheid aan van de Verenigde Staten.

De gewapende strijd wordt niet a priori veroordeeld, ze wordt als een legitieme vorm van strijd beschouwd om een ondraaglijke situatie te veranderen. Ze heeft voor de meerderheid van de deelnemers wel geen oplossing gebracht, maar maakte van het FMLN een reële macht zonder dewelke geen realistische oplossing van het conflict mogelijk is.

Merkwaardig is dat de grote meerderheid (90%) van de deelnemers achter het voorstel staat een "regering van brede deelname" te vormen waarin alle politieke en sociale krachten van het land vertegenwoordigd zijn.

Dit voorstel vertoont sterke gelijkenis met de voorstellen die het FMLN-FDR tot nu toe formuleerde. Nochtans namen aan het debat talrijke organisaties deel die tot nog toe een uitgesproken houding hebben

aangenomen tegen het ideeëngoed en de strijdvormen van het FMLN.

Nieuw oppositiefrent

Een groot aantal van de politieke leiders van het FDR greep ook de conjunctuur van Esquipulas II aan en de ruimte die door de stijgende volksorganisatie en de militaire druk van het FMLN was gecreëerd om terug naar El Salvador te gaan. Zij kondigden in juli 1988 aan dat ze samen met de Partido Social Democrata

(Sociaal Democratische Partij) zouden deelnemen aan de presidentsverkiezingen in maart 1989. Zo ontstaat in El Salvador een nieuw oppositiefrent op het politieke terrein. Door deze deelname van de politieke partijen van het FDR aan de verkiezingen komt de alliantie met het FMLN echter niet in het gedrang. Ze verzetten zich hevig tegen de pogingen van de VS-ambassade om een breuk te forceren. Ook het FMLN reageert formeel. De alliantie is niet in gevaar. Beide

partners zijn autonoom om te beslissen hoe zij de strijd willen voeren. De overeenkomst ligt in het programma, de autonomie ligt in de vorm, de manier waarop... Het kruisvat is nog groter, de lont nog korter geworden...

Een strijd op vele fronten die enkel door een nog grotere, rechtstreekse interventie van de Verenigde Staten kan worden tegengehouden.

Cathy Van Keymeulen

TRIBUNE

Freddy Tack
(Nationaal secretaris van
"De Vrienden van Cuba"
vzw)

Se cargan baterías*

HOEZO ANALFABETISME
UITGEROEID IN CUBA?

Dertig jaar geleden deden de rebellen hun intrede in Havana. Onder de druk van het guerrillaleger van Fidel Castro en het klandestien verzet in de steden, stortte het regime van dictator Fulgencio Batista in mekaar. Een nieuw tijdstip begon voor de Cubaanse bevolking.

Traditioneel horen bij verjaardagen ook balansen. Wat heeft Cuba verwezenlijkt? Wat zijn de problemen? Gemakkelijke vragen, maar ze beantwoorden in een korte bijdrage is niet evident. Sommige aspecten zijn overbekend en kunnen zelfs de hevigste tegenstanders van de Cubaanse Revolutie niet negeren. Het onderwijs is algemeen en gratis voor iedereen, het analfabetisme is uitgeroeid. De geneeskunde, eveneens gratis, staat op hetzelfde peil als in de ontwikkelde geïndustrialiseerde landen. (Twee cijfers ter illustratie: levensloop 73 jaar, kindersterfte beneden de 12 per duizend. Deze verwezenlijkingen schijnen ons zo evident dat men soms vergeet ze in hun context te plaatsen. Zij werden uitgevoerd in een klein, arm ontwikkelingsland, gedurende dertig jaar economische blokkade, onder permanente bedreiging van het machtigste land ter wereld. Dertig jaar rechtstreekse (Varkensbaai, sabotages, bacteriologische oorlog enzovoort) en onrechtstreekse agressies (pogingen tot isoleren, economische boycot, lastercampagnes en dergelijke meer).

Problemen blijven er genoeg, uit de onderontwikkeling geraken is voor Cuba niet gemakkelijker dan voor een ander Derde Wereldland, de grondstoffen worden weinig betaald en de invoerprodukten zijn steeds duurder. Het woningprobleem is nog niet opgelost, niettegenstaande de gigantische inspanningen ter zake onder andere met het systeem van de microbrigades. Maar een feit is zeker, voor elke Cubaan is het levensminimum gegaran-

deerd en voor elke Cubaan is er geen vergelijking mogelijk tussen "vóór" en "na" de revolutie. En laat ons Cuba vergelijken met om het even welk ander land uit de Caraïben of Centraal-Amerika, de balans zal zeker doorwegen langs Cubaanse zijde.

Ook politiek kan er veel gezegd worden. Is Cuba een sateliet van de Sovjetunie? Is Fidel tegen de perestrojka? Antwoorden op deze vragen is evenmin eenvoudig. Wat zeker is: Cuba heeft zijn politiek systeem uitgewerkt, de volksmacht (Poder Popular), uniek in de zogenaamde socialistische landen. Er is ook een rectificatieproces aan de gang in Cuba, dat niets te maken heeft met de perestrojka, want zoals Fidel het duidelijk verklaarde: elk land heeft zijn problemen en moet zijn

oplossingen zoeken. Eigenaardig genoeg vindt de Westerse pers Cuba ofwel een satelliet van de Sovjetunie, ofwel een rebel binnen het Oostblok. Terwijl het enige dat Cuba wenst te doen en ook doet, is een socialisme op te bouwen aangepast aan zijn cultuur, aan zijn geschiedenis, op een originele wijze. Uiteraard met fouten, maar waarom moeten de Cubanen op dertig jaar alles oplossen zonder de minste vergissing?

Uiteindelijk is mijn bijdrage een balans, noch een kritiek. Ik heb het geluk gehad Cuba sinds 20 jaar van dichtbij te volgen. En ik blijf overtuigd dat Cuba met reuzenstappen vooruit gaat, dat het er beter is dan in de Dominicaanse Republiek, dan op Haïti, dan in San Salvador en noem maar op. Bij elk bezoek vind ik er een gelukkige bevolking, die in moeilijke omstandigheden hard werkt voor de economische ontwikkeling. Een volk dat in staat is andere ontwikkelingslanden te helpen (en niet alleen militair zoals het steeds aangehaalde voorbeeld van Angola, maar ook met honderden artsen, ingenieurs, technici en leerkrachten). Een revolutie, die groeit en zijn socialisme verder uitbouwt. En elk nieuw facet dat ik ontdek bij elke reis heeft mij overtuigd van één zaak: dank zij de Cubaanse Revolutie weet ik dat het socialisme mogelijk is, dat zelfs op enkele mijlen van de grootste imperialistische mogendheid een klein landje streeft naar een betere, menselijkere, rechtvaardigere maatschappij. Daarom ook mijn titel "Se cargan baterías", want bij elke terugkeer uit Cuba zijn mijn batterijen herladen en kan ik verder hopen dat Cuba een voorbeeld zal blijven ook voor ons, de zogezegde ontwikkelde progressieven, zo gul met onze kritiek, maar nog steeds vastgeankerd in onze eurocentrische eigenwaan.

*(Hier laadt men batterijen)

Fransen Revolutie

1789-1989

De Franse Revolutie, ook een culturele revolutie!

Tweehonderd jaar geleden bestormde het Parijse volk de Bastille. Deze gebeurtenis gaat dit jaar veelvuldig herdacht worden. Zowel in Frankrijk als daarbuiten worden tentoonstellingen, herdenkingen, festivals, congressen en colloquia voorbereid. Meestal zijn dat soort grote verjaardagen hooguit interessant voor de vrijetijds-industrie. Wat de Franse Revolutie betreft is dat niet het geval. 1789 vormt nog steeds het referentiepunt voor alle grote ideologische stromingen.

Progressieven van allerlei pluimage beschouwen de Revolutie als het symbolische breekpunt met het Ancien Régime. Zo ook de weinige conservatieven die hun onvrede met het moderne levensgevoel ideologisch en historisch wensen te onderbouwen. De geschiedschrijving van de Franse Revolutie is nooit een vrijblijvende zaak geweest. Voor gereputeerde historici en commentatoren, van Michelet tot Soboul, van de Tocqueville tot Furet, vormde de Revolutie het aangrijpingspunt om het politieke reilen en zeilen in hun samenlevingen te beoordelen. De meer mediagenieke Franse filosofen doen dit jaar het hele debat nog eens dunnetjes over. De vermoeide oudstrijders van '68 projecteren hun eigen ervaringen op de Revolutie en kiezen partij: de Franse Revolutie als "le Goulag" of als "l'imagination au pouvoir"? Ook voor de bredere linkerzijde is de Revolutie steeds een levende materie gebleven. Zo'n uiteenlopende figuren als Kropotkin of Jaurès schreven een geschiedenis van de Franse Revolutie. Doorheen de symbolen die de arbeiderbeweging gebruikte om haar eigen identiteit te affirmeren weerklinken voortdurend echo's van wat in 1789 gebeurde: Marianne, de rode vlaggen, de liederen... De Franse gebeurtenissen vormden ook voor de latere Russische revolutionairen het enige referentiekader waarover zij beschikten om hun eigen ervaringen uit te drukken. Legendarisch is in dit verband Trotsky's benadering van de latere ontsparingen van de revolutie: waar en wanneer maakte de revolutie haar Thermidoriaanse fase door. Op dit moment wordt het linkse filosofische denken beheerst door de debatten "modernisme versus post-modernisme" en "universalisme of cultuurrelativisme". Ook in deze standpuntbepalingen kan men onmogelijk om de ervaringen van de Franse Revolutie heen.

De Franse revolutionairen brengen als eersten de universalistische Verlichtingsideeën in de praktijk. Het beoordelen van 1789 betekent dan ook een oordeel uitspreken over de fundamenteën van het progressieve gedachtegoed.

In volgend dossier vindt U een chronologie van de gebeurtenissen, biografische schetsen van enkele protagonisten en een analyse van de Franse culturele revolutie en dan specifiek de hervorming van maten en gewichten en van de kalender.

Wij besteden hier niet toevallig veel aandacht aan de Franse Revolutie als culturele omwenteling. Zeer lang beheerste een sociaal-economische benadering de geschiedschrijving van de Revolutie. Ook en vooral ter linkerzijde. De Franse Revolutie verscheen als een samenzwering van de burgerij die de laatste obstakels wenste weg te ruimen die de ontplooiing van het kapitalisme in de weg stonden. De toch wel spectaculaire culturele verschuivingen werden in dit soort analyses stiefmoederlijk behandeld als enigszins pittoreske maar voor de rest niet zo interessante gegevens. Een nader onderzoek van deze culturele revolutie, en van de intellectuele en culturele achtergrond ervan, verduidelijkt echter dat de exclusief sociaal-economische benadering niet alleen lacunes vertoont maar ook tot vervormde interpretaties leidt. De wensdroom die de Franse Revolutie in dit harnas knelt, amputeert de geschiedenis. De nieuwe aandacht voor allerlei faits divers van de revolutie verklaart zich dan ook door de hoop het beeld van de revolutie te diversifiëren en daardoor meer aan de realiteit te laten beantwoorden.

Bovendien gaat het om een culturele omwenteling die heden ten dage nog even actueel is. Niet alleen centrale filosofische thema's als het ontdekken van de soevereiniteit van het volk, het uitvinden van het natiegevoel en het patriottisme, de idee van gelijkheid. Ook hele dagelijkse zaken als het burgerlijk wetboek, de maten en gewichten, de centrale staat, de rationele overheidsbureaucratie. De manier waarop de Franse revolutionairen met deze transformatieprocessen omgingen, bezit ook voor hedendaagse progressieven actualiteitswaarde.

Patrick Stouthuysen en Michel Huysseune

1789-1799

Van de Staten Generaal tot de Staatsgreep van een Generaal

De Staten Generaal -een oud orgaan bestaande uit vertegenwoordigers van de drie standen, adel, clerus en burgerij- waren reeds meer dan een eeuw niet meer samengekomen. Zodra dit gebeurd was kwam de tot dan toe politiek passieve derde stand, de burgerij, in actie. Ze slaagde erin de verdubbeling van haar vertegenwoordiging in de Staten Generaal te bewerkstelligen. Ze wierp zich tegelijk op als de voorstander van grootscheepse hervormingen. Na de eerste bijeenkomsten van de Staten Generaal bleek echter snel dat de koning en de twee andere standen hiertoe niet goedschiks bereid waren. De Derde Stand neemt dan de naam van *Assemblée Nationale* aan. Op 20 juni 1789 zweren de leden de *Eed van de Kaatsbaan*, waarbij ze verklaren hun activiteiten in elke omstandigheid voort te zetten tot ze een grondwet voor het land hebben vastgelegd.

De confrontatie tussen het vorstelijk gezag en de derde stand -ondersteund door een deel van de twee andere standen- wordt echter onverwachts door de Parijzenaars beslecht. Op 14 juli 1789 nemen ze de Bastille in. De symbolische betekenis van deze gebeurtenis is immens, een onherroepelijk punt lijkt overschreden. Na Parijs gaat het platteland de revolutie voortzetten. Door de uitgebreide boerenopstanden zien de vertegenwoordigers van adel en clerus zich op 4 augustus 1789 verplicht al hun standsvoorrechten af te schaffen. Op 26 augustus volgt een gebeurtenis die de revolutie een universele betekenis wenst te verlenen, de *Déclaration des droits de l'homme*.

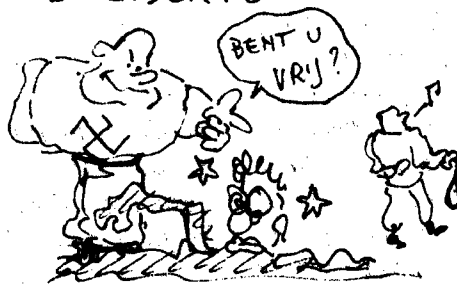
Sansculottes

De *Assemblée Nationale* tracht nadien een stabiliserende invloed uit te oefenen. Ze wil de revolutie een halt toeroepen, constitutionele hervormingen invoeren

Over de oorzaken van de Franse Revolutie zal tot het einde der dagen gedebatteerd worden, de aanleiding echter is duidelijk. Het Ancien Régime verkeerde in een dusdanige financiële crisis dat enkel buitengewone maatregelen een oplossing konden bieden. Gezien de geprivilegieerde standen -adel en clerus- echter geenszins bereid bleken van hun privileges, en in de eerste plaats van hun vrijstelling van belastingen afstand te doen, voelde Lodewijk XVI zich tenslotte gedwongen de Staten Generaal bijeen te roepen.

DE FRANSE REVOLUTIE IN
3 LESSEN !

1. LIBERTÉ ...

die aan de absolute monarchie en de standsprivileges een eind maken, maar dan gekoppeld aan een herwonnen stabiliteit en een elitair cijnskiesrecht. Dit streven komt tot uiting in de in 1791 uitgevaardigde grondwet. Het blijkt echter moeilijk de opgeroepen krachten te bezweren. Op het platteland woedde een strijd tussen boeren en heren rond allerlei privileges en reglementen, die de enen wensten af te schaffen en de andere zoveel mogelijk in stand wensten te houden. In de grote steden bleven de lagere klassen

gemobiliseerd voor de revolutie, die ze een radicaler en democratischer karakter wensten te verlenen. Parijs was uiteraard het centrum van de revolutie. Het Parijse plebs had haar zelfstandige politieke rol bevestigd door de overkomst van de koning naar Parijs af te dwingen. Het vormde de voedingsbodem voor de Sansculottes, de stoottroepen van de revolutie. Programma en doctrine bleven echter hoofdzakelijk een zaak van de intelligentia. Verscheidene clubs speelden hierin een rol. De belangrijkste was ongetwijfeld de Club der Jacobijnen. Ze verenigde de aanhangers van een radicale revolutionaire politiek.

Contrarevolutionair kamp

Daartegenover stelde zich langzamerhand een contrarevolutionair kamp op. Hoewel hij in het openbaar de revolutie ondersteunde, probeerde Lodewijk XVI ze onderhands op alle mogelijke manieren te saboteren. Oorspronkelijk vormden de enkele reactionaire aristocraten die de revolutie bevochten geen enkel gevaar. Een nieuw conflict zou echter de contrarevolutionaire aanhang uitbreiden. De *Assemblée* had, om de geldnood van de natie te lenigen, de kerkelijke bezittingen en de Kerk als dusdanig genationaliseerd. Deze poging om de Kerk in de revolutie te integreren stuitte echter op hevige weerstand. Van de paus uiteraard, maar ook van een groot deel van de clerus. De van de geestelijken geëiste eed van trouw aan de *Constitution Civile* van de Kerk leidde tot een splitsing tussen beëdigde en onbeëdigde geestelijken. Deze laatsten zouden de omkadering bij uitstek van de contrarevolutionaire krachten leveren.

De mislukte vluchtpoging van Lodewijk XVI naar het buitenland (20-21 juni 1791) leidt tot een eerste crisis. Parijse clubs

willen van de gelegenheid gebruik maken om de installatie van een republiek te eisen. De Assemblée Nationale wil echter ten allen prijze de monarchie bewaren, en lanceert de mythe van de ontvoering van de koning. Republikeinse betogers worden door de burgerwacht gedood (het *Massacre du Champs-de-Mars*). Na die gebeurtenissen keurt de Assemblée snel de grondwet goed en laat via het cijnskiesrecht een nieuwe Assemblée, de *Législative*, verkiezen. In deze *Législative* hebben gematigde monarchisten, de zogenaamde *Feuillants*, een meerderheid. Lodewijk XVI wil echter niet weten van de openingen die gematigde revolutio-

nairen naar hem maken. Hij wil zelf het conflict op de spits drijven. Hij speelt bewust in de kaart van de meer radicale elementen, die naar oorlog met de Europese vorsten streven. Hij hoopt dat de oorlog de revolutie ten val brengt. Dit samengaan leidt tot een oorlogsverklaring op 20 april.

Radicalisering

De koning blijkt zich echter misrekend te hebben. De oorlog radicaliseert de revolutie. De republikeinse agitatie in Parijs wordt steeds belangrijker. Op 10 augustus 1792 gaan de Parijse sansculottes over tot de bestorming van de Tuileries, het ko-

ninklijk paleis. De *Législative* is gedwongen de koning gevangen te laten zetten en moet een *Convention* bijeenroepen om over het lot van de natie te beslissen.

De oorlog verloopt intussen ongunstig voor Frankrijk. Terwijl de buitenlandse troepen de Franse hoofdstad naderen, gaan geëxalteerde groepen te Parijs over tot het vermoorden van politieke gevangenen en delinquenten - de *massacres de septembre*, later hét argument tegen de Franse Revolutie - die van contrarevolutionaire samenzweringen worden beschuldigd. Gelukkig weten de Franse troepen op 20 september te Valmy de buitenlandse invasie tegen te houden en

Saint-Just was rigider en doctrinairder dan Robespierre (in wiens kielzog hij ten onder ging), maar roept veel meer dan "L'Incorruptible" een idee van zuiverheid op. Misschien kleeft dat beeld gewoon aan zijn naam (het juiste, met hoofdletters), misschien is het ook zijn jeugdigheid die deze deugd oproept. Zo jong kan men nog niet te kwader trouw zijn. "Mais parce que j'étais jeune, il m'a semblé que j'en étais plus près de la nature", aldus deze trouwe discipule van Rousseau.

Ontgoocheld door het uithuwelijken van zijn vriendin, en aangetrokken door het Parijse leven (hij studeerde een jaar in het collège Louis-le-Grand), ontvlucht Saint-Just eind 1786 de ouderlijke woning met medeneming van het zilverwerk. Dat levert hem zes maanden opsluiting op, tijdens dewelke hij zich aan het schrijven zet (onder meer het episch gedicht *Organt*). Hij is in Parijs in juli 1789 (op bezoek bij Camille Demoulins) en raakt meteen in de ban van de Revolutie. Zijn leven komt plots in een hogere versnelling terecht. In zijn thuisbasis Blérancourt wordt hij luitenant-kolonel van de Garde Nationale en neemt in die hoedanigheid deel aan het "fête de la Fédération" in 1790. Een jaar later maakt zijn *L'esprit de la Révolution* furore in Parijs. Nog steeds in 1791 maakt hij deel uit van de militaire escorte die het in Varennes gestrande koningspaar Lodewijk XVI en Marie-Antoinette terug naar Parijs begeleidt. Hij wordt op 23 augustus 1791 tot lid van de Assemblée aangewezen, maar onverkiesbaar geacht omdat hij nog te jong is. Net 25 geworden, belandt hij op 2 september

Louis-Antoine-Léon
de Saint-Just

—
"De koning
is schuldig omdat
hij koning is"

●
Op 2 (augustus 1767 wordt in
Decize (Nièvre) Louis-Antoine-
Léon de Saint-Just geboren. Nog
geen 27 jaar later, op 28 juli
1794 maakt de guillotine een
einde aan zijn leven. Helden die
jong sterven, stralen een vreemde
fascinatie uit. Dat geldt on-
getwijfeld ook voor Saint-Just.

DE FRANSE REVOLUTIE IN 3
LESSEN...

2. ÉGALITÉ...

1792 tenslotte toch in de *Convention Nationale*. Zijn eerste toespraak, uitgesproken op 13 november 1792, maakt hem meteen beroemd. Aan de orde is de vraag of de *Convention* het recht heeft de

afgezette Lodewijk in beschuldiging te stellen en eventueel te veroordelen. In een verhitte atmosfeer, aangemoedigd door het volk op de tribunes, verdedigt Saint-Just op virulente en scherpe wijze een stelling van een ontwapenende eenvoud: de koning is schuldig, omdat hij koning is. Niemand plaatst zich ongestraft boven en buiten het volk. De koning doden is een vreemd lichaam uit de natie verwijderen. En hij besluit: "Peuple, si le roi est jamais absous, souviens-toi que nous ne seront plus dignes de ta confiance, et tu pourras nous accuser de perfidie".

Zijn ster blijft van dan af verder rijzen aan het revolutionair firmament. Hij komt in haast alle debatten tussen en munt uit door zijn directe stijl, de ideale vorm voor een gedachtengoed waarin geen plaats is voor compromissen. Als trouwe strijdmakker van Robespierre wordt hij op 10 juli 1793 verkozen tot lid van het Comité de Salut Public. Wanneer Robespierre ten val komt, is ook voor Saint-Just het einde aangebroken. Hij beklimt op 27 juli 1794 (9 Thermidor) voor het laatst de tribune. Hij heeft een lange toespraak ter verdediging van Robespierre opgesteld. Na enkele minuten wordt hij echter onderbroken. Vier uur lang blijft hij zwijgend op de tribune, terwijl zijn lot bezegeld wordt. Wel neergeschreven, maar nooit uitgesproken zijn deze profetische woorden: "Je méprise la poussière qui me compose et qui vous parle; on pourra la persécuter et faire mourir cette poussière! Mais je défie qu'on m'arrache cette vie indépendante que je me suis donnée dans les siècles et dans les cieux.

Kris Deschouwer

terug te drijven. De volgende dag, in een sfeer van revolutionair enthousiasme, komt de Convention bijeen en roept ze de Republiek uit.

Het eerste hete hangijzer waarmee de Convention te maken krijgt is het lot van de afgezette koning. De gematigde republikeinen, de Girondijnen, die de regering controleren, vertonen de neiging de koning te sparen. Hiertegen vormt zich in de Convention een radicale partij, de Jacobijnen of Montagnards, die de koning willen terechtstellen en de revolutie radicaliseren (zie kadertje over Saint-Just). Het vonnis en de executie van Lodewijk XVI (21 januari 1793) ondermijnen de Girondijnse machtspositie. Gesteund door de Parijse sansculottes slagen de Jacobijnen erin dank zij de revolutionaire dagen van 31 mei en 2 juni de macht over te nemen. Daarmee begint de radicaalste periode van de Franse Revolutie.

Polarisatie

De Jacobijnse putch plaatst zich immers op de achtergrond van een groeiende polarisatie tussen revolutie en contrarevolutie. In de Vendée komen de boeren in opstand tegen de republiek en slagen erin verscheidene revolutionaire detachementen te verslagen. Na de Jacobijnse machts-overname ontstaan nog verscheidene haarden van opstand, te Lyon, Toulon, het zuidoosten van Frankrijk, Normandië... De Jacobijnen, en vooral het *Comité de Salut Public* (waar Robespierre weldra de lakens uit te delen krijgt) opteren voor een autoritair en repressief optreden. Militaire actie tegen de haarden van opstand wordt gecombineerd met terreur tegen politieke opposanten. Deze politiek wordt echter gekoppeld aan sociale hervormingen: definitieve afschaffing van de resten van het feodalisme, instelling van maximumprijzen, goedkeuring van een grondwet die onder meer het algemeen stemrecht voor mannen garandeert, projecten die de sociale gelijkheid moeten garanderen. Het Jacobijns regime zal er inderdaad in slagen door een mobilisering van de revolutionaire energie de republiek te redden. De interne vijand wordt verslagen en door vaak harde en bloedige repressie in bedwang gehouden. Ook de buitenlandse oorlogen, die onder de Girondijnen eerder ongunstig waren verlopen, keren ten

goede. De vijand wordt van het Franse grondgebied verdreven, en na de overwinning te Fleurus (26 juni 1794) is niet alleen elk invasiegevaar definitief afgewend, maar ligt ook België open voor verovering.

DE FRANSE REVOLUTIE IN 3 LESSEN

3. FRATERNITE'

Dechristianisering

De Jacobijnse politiek geniet de steun van de sansculottes. Deze spelen echter vaak zelf een actieve rol in het politiek gebeuren, voornamelijk via de sections, lokale organen die de volkssouvereiniteit gestalte geven. Vanuit de militante basis ontstaan dan ook bewegingen die de gehele samenleving willen revolutionariseren: de zogenaamde culturele revolutie binnen de Franse Revolutie. Het meest spectaculaire onderdeel hiervan was de dechristianisering -deels een spontane beweging, deels een politiek manoeuvre- die betrachtte niet alleen de katholieke Kerk maar ook het christelijk geloof uit Frankrijk te bannen.

De Convention en haar Jacobijnse fractie wensten echter de macht in eigen handen te houden en bekeken de activiteiten van de sansculottes dan ook met gemengde gevoelens. Bovendien waren ze er zich van bewust dat de revolutionaire militanten in het vuur van hun strijd geen rekening hielden met de weerstanden waar ze bijvoorbeeld met hun dechristianiseringsbeweging op stuitten, wat de revolutie zelf in diskrediet kon brengen. In de herfst en winter van 1793-1794 zullen ze zich dan ook tegen die volksbeweging verzetten en haar vleugellam maken.

Robespierres schrikbewind

Na het uitschakelen van de volksbeweging en de repressie van de contrarevolutionairen proberen de uit de revolutie gegroeide instituties, en meer bepaald de

Comité de Salut Public, hun machtsbasis uit te bouwen. Dit is de achtergrond voor de spectaculaire processen in het voorjaar van 1794, waarbij Robespierre zijn politieke tegenstanders politiek én fysiek uitschakelt. Hij wil de revolutie stabiliseren door het uitschakelen van politieke tegenstanders, het inschakelen van de Terreur als regeringstechniek om de consensus binnen de samenleving te bewaren, en het invoeren van een cultus van het Opperwezen.

De geterroriseerde Convention reageert in de zomer van 1794 uiteindelijk op Robespierres schrikbewind. Via een complot wordt hij op 9 thermidor van het jaar II ten val gebracht en de dag daarop terechtgesteld. De val van Robespierre versterkt de reactie tegen de meest radicale aspecten van de revolutie. Thermidor wordt het symbool voor de burgerlijke restauratie, gecodificeerd in de nieuwe grondwet van het jaar III, die terug het cijnskiestelsel invoert.

De poging van de overgebleven republikeinen een burgerlijke republiek -de zogenaamde Directoire, naar de naam van de uitvoerende instelling- te consolideren blijkt echter vergeefs. Intern blijkt de revolutie teveel wonden te hebben nagelaten om ze binnen een parlementair regime te integreren. Extern blijft de houding van de omliggende landen onverzoenlijk. De militaire successen van de Franse Republiek zelf, die een aanzienlijke expansie van het Franse territorium (annexatie van België) en de vorming van vazalrepublieken met zich meebrachten, zorgden naast politieke destabilisatie immers ook voor een voor de tegenstanders van Frankrijk onaanvaardbare ontwijking van het Europees militair evenwicht.

Het leger, de meest succesrijke republikeinse instelling, zorgt uiteindelijk voor een oplossing van de crisis binnen de Directoire. In 1799 verwerft Napoleon Bonaparte, Frankrijks stergeneraal, de macht dank zij een staatsgreep. Hij verschijnt als de Redder van het Land, die op basis van een persoonlijk bewind de tegenstellingen in Frankrijk zal opheffen en de revolutionaire verwezenlijkingen laat stabiliseren. Dat hij daarin uiteindelijk niet slaagt, is echter een ander verhaal.

Michel Huysseune

Frans Revolutie

Zoals de meeste revolutionairen heeft David een carrière met hoogten en laagten gekend. Voor de revolutie kon hij zich slechts met moeite binnen de officiële artistieke instituties doen gelden. Zijn voortdurende conflicten met de Académie bepaalden trouwens grotendeels zijn later politiek engagement. Gedurende de revolutie slaagde hij erin de afschaffing van deze instelling, die een dictatuur over de cultuurpolitiek had uitgeoefend, te verkrijgen. David's doorbraak kwam in 1785, met het tentoonstellen van zijn *Eed der Horatiërs*. Dit sober, haast somber doek symboliseert de overwinning van het strenge neo-classicisme op de frivole rococo. Het thema is moralistisch en patriottisch: de drie Romeinse broers zweren aan hun vader hun bereidheid voor het vaderland te sterven. Deze uitbeelding van burgerzin wordt meestal aanzien als pre-revolutionaire propaganda. De ironie wil echter dat het schilderij door Lodewijk XVI zelf besteld is, die wellicht hiermee de opkomende patriottische stemming wou vleien. Het schilderij bevat trouwens een tweede thema, de spanning tussen de plicht, taak van het mannelijke, actieve element, en het huiselijk geluk, uitgebeeld door de passieve vrouwen. De antieke voorbeelden blijken een dubbelzinnige betekenis te bezitten.

400 op 660 cm

Diezelfde dubbelzinnigheid treffen we ook aan in een volgend oeuvre van David, *De licatoren brengen Brutus de lijken van zijn zonen*. Brutus, de mythische eerste consul van Rome, had namelijk zijn zonen laten executeren nadat ze betrapt waren bij een complot om de monarchie te herstellen. Ook hier dus een spanning tussen familiebanden en burgerplicht. Het doek werd echter tentoongesteld in augustus 1789 en kreeg aldus een exclusief politieke betekenis toebedeeld. Brutus gold immers als hét symbool voor burgerzin, de man die alles wil opofferen voor het heil van het vaderland en de strijd tegen de tyrannen. Door dit schilderij verkrijgt David dan ook de positie van schilder van de revolutie.

Zijn belangrijkste opdracht was het uitbeelden van de *Eed van de Kaatsbaan*. Het reusachtig doek (400 op 660 cm) dat hij ontwierp geraakte nooit beëindigd. De gebeurtenissen brachten immers de afgebeelde personen sneller in diskrediet dan hij ze kon schilderen. We kunnen enkel uit

Jacques-Louis David, schilder en organisator van revolutionaire feesten

Tableaux et tableaux vivants

Jacques-Louis David (1748-1825). Neo-klassiek schilder. Cultuurmanager van de Franse Revolutie. Lid van de Convention. Hofschilder van Napoleon. Portrettist van de post-revolutionaire parvenus, en, gedurende zijn ballingschap na 1815, van de Brusselse bourgeoisie. Een bondige samenvatting van het leven van de man die meer dan anderen zijn stempel heeft gedrukt op de Franse culturele revolutie.

de voorbereidende tekeningen David's plannen afleiden.

David schilderde ook een uitgebreide reeks martelaren van de revolutie. Het meesterwerk is ongetwijfeld *De moord op Marat*, waarin hij zijn neo-klassieke soberheid vermengt met een traditioneler christelijke beeldtaal. Marat is immers als een Christusfiguur voorgesteld. Hierdoor vindt Davids werk aansluiting bij de spontane cultus die rond Marat ontstaan was, en die inderdaad de vorm van een heiligenverering had aangenomen.

Organisator van revolutionaire feesten

Davids neo-klassieke doeken beelden steeds poserende figuren uit, met op de achtergrond een decor dat de functie van een scène vervult. De figuren nemen door Griekse beelden geïnspireerde houdingen aan. De poses lijken onderdelen van een toneelstuk. Gedurende de revolutie werden Davids schilderijen inderdaad in tableaux vivants omgezet. In de opvoering van Voltaire's Brutus wordt bijvoorbeeld een scène ingelast die David's doek uitbeeldt. Meteen een link naar David's tweede belangrijke revolutionaire activiteit, het organiseren van de grote revo-

lutionaire feesten.

Deze feesten speelden gedurende de revolutie een belangrijke rol. Ze moesten de unanieme natie achter het banier van de revolutie verenigen. De door David te Parijs georganiseerde feesten namen de vorm aan van massaprocessies waarbij gedurende de verschillende staties allegorieën van republikeinse deugden of herinneringen aan revolutionaire hoogdagen voorgesteld werden. De revolutionairen hoopten door dergelijke feesten de bevolking tot voorbeeldige burgers op te voeden. Tijdens de revolutionaire hoogtijgenoten dergelijke feesten een grote populariteit. De bevolking kon immers tegelijk van het schouwspel genieten en er een rol in spelen.

Mode

David oefende ongewild ook invloed uit op de revolutionaire mode. Geïnspireerd door David's schilderijen had de acteur Talma de toga als kledingsstuk geïntroduceerd toen hij een rol speelde in Voltaire's Brutus. De Franse revolutionairen wensten het patriottisme van hun antieke helden te imiteren, en meenden daarom ook hun uiterlijk en gebaren over te moeten nemen. Zelfs al kende de kledij slechts een kortstondig succes, de Romeinse mode liet zich wel langer gevoelen in meubilair en decoratieve kunsten.

Na Thermidor geraakte David, als Robespierriest, kortstondig in moeilijkheden en belandde hij zelfs in de gevangenis. Na zijn vrijspraak bleef hij verder in het neo-klassieke idioom verder werken. Zijn oeuvre depolitiseert zich echter. De nadruk valt nu terug op de aloude tegenstelling man-vrouw, of op moraliseren zonder onmiddellijke politieke verwijzingen. Verder portretteert hij ijverig alle parvenus van het Directoire.

Na 1799 ontpopt David zich als een fervent aanhanger van Napoleon. Hij verkrijgt de titel van eerste schilder van het keizerrijk. Uit die jaren dateren een aantal schilderijen in hoofse stijl, met als uitschieter de kroning van Napoleon. David bekoopt na 1815 zijn revolutionair engagement. Zijn laatste levensjaren - hij overlijdt in 1825 - brengt hij te Brussel door met het portretteren van collega's-ballingen en Brusselse burgers. Nadat hij door de romantische rebellie tegen het neo-classicisme tijdelijk vergeten was, is hij gerehabiliteerd als de iconograaf van de Franse Revolutie.

Michel Huysseune

Franse Revolutie

In de Franse revolutie vinden we één van de meest ambitieuze programma's om te breken met het verleden. Zo werd ondermeer het plan opgevat om de samenleving volledig te herorganiseren op tiendelige basis, de meest "rationele" en "rechtvaardige" orde. Er zou een nieuwe tijdsordening komen met een tiendagen week, een tienuren dag, een decimale klok en een nieuw, tiendelig stelsel van maten en gewichten voor heel Frankrijk. De sterrenhemel en de staat Frankrijk zelf zouden heringedeeld worden op decimale basis. De meeste van die hervormingen mislukten grandioos. Ze werden niet of nauwelijks in de praktijk gebracht omdat ze geen rekening hielden met de eeuwenoude tradities die het dagelijkse leven orderden. Enkel de hervorming van maten en gewichten was succesvol. Dit succes is grotendeels te verklaren door het feit dat deze hervorming niet echt gedragen werd door de Franse Revolutie. De tijd was gewoon rijp voor een nieuw stelsel van maten en gewichten. De gangbare stelsels waren al lang niet meer aangepast aan de samenleving van de achttiende eeuw. Zo bestonden er meer dan 800 verschillende lengtematen in Europa. Grote delen van de bevolking hadden meer dan genoeg van de metrologische chaos.

Misbruiken

Vóór 1789 gebruikte elk dorp, elke parochie, elke heerlijkheid verschillende stelsels van maten en gewichten. De landadel had een monopolie op de standaardmaten. Omdat deze maten vooral werden gebruikt om de pacht van de boeren vast te stellen, vormde dit een ideale situatie voor vervalsing. In de "cahiers de doléances", die werden opgesteld om de bijeenkomst van de Staten Generaal in 1789 voor te bereiden, vinden we talloze klachten over misbruiken van de landadel bij het vaststellen van de pachten. De meest gehoorde klacht was dat de maten waarmee de pacht werd vastgesteld ieder jaar in omvang toenamen. De boeren eisten dan ook controle op de maten en gewichten van de adel. Dit kon onder andere door standaardmaten op publieke plaatsen op te stellen of een eenheidsstelsel in te voeren, voor de hele streek of het hele land. Ook de handelaars wensten een hervorming van maten en gewichten. Voor hen leverde de metrologische diversiteit heel

De hervorming van maten en gewichten Noodzaak voor de vrije markteconomie

De Franse revolutie liet niets onaangeroerd. Alles diende hervormd: de staatsinrichting, maar ook de kalender en zelfs de maten en gewichten. Vele van deze geplande hervormingen vielen in het water. De revolutie van maten en gewichten hield echter stand.

wat moeilijkheden om handel te drijven op grotere schaal. Omdat het onmogelijk was alle maten en gewichten te kennen, wisten zij vaak niet voor welke hoeveelheden zij gekocht hadden, zodat de voordeelprijs waarover ze hadden onderhandeld achteraf vaak een nadelige transactie bleek. De éénmaking van maten en gewichten maakte integraal deel uit van een pleidooi voor een vrije markteconomie. Op de vooravond van de Franse revolutie bestonden reeds verschillende plannen voor een eenheidsstelsel. Geleerden werkten reeds meer dan een eeuw aan zo'n uniform stelsel om hun wetenschappelijke resultaten (internationaal) uitwisselbaar en verifieerbaar te maken. Er waren commissies werkzaam, gehoord door Lodewijk XVI. Toch moest men wachten op de Revolutie vooraleer men de voornaamste antagonisten van de hervorming - de landadel - politiek buiten spel kon zetten. De beslissing om een eenheidsstelsel in te voeren was dan ook snel genomen. Reeds op 4 augustus 1789 kreeg de Parijse Académie des Sciences opdracht om het nieuwe stelsel uit te werken. Ook hier was de beslissing vlug gevallen, alle belangrijke discussies waren immers reeds lang gevoerd. Er werd beslist om de

basisstandaard van het nieuwe stelsel, de meter, vast te stellen op 1/40.000.000 van de meridiaan. Alle andere maten (de lengte-, de inhouds- en de oppervlaktemat en het geld) zouden afgeleid worden van deze standaard. Hoe snel de beslissingen elkaar ook opvolgden, de invoering van het stelsel was een andere zaak. Niet alleen moest men een deel van de meridiaan gaan opmeten (dat duurde tot 1798), men moest ook reconversietabellen voor alle traditionele maten en gewichten opstellen, nieuwe standaarden produceren en transporteren naar alle dorpen, het nieuwe rekenstelsel aanleren... Het duurde dan ook tot 1837 (de Restauratie was reeds lang een feit) voor men een decreet kon uitvaardigen dat alle oude maten en gewichten verbood. De noodgedwongen geleidelijke invoering - vooral een gevolg van materiële problemen - heeft ongetwijfeld bijgedragen tot het succes van het metrieke stelsel.

Neutrale operatie

De hervorming van maten en gewichten was in symbolisch opzicht een vrij neutrale operatie. De basisstandaard was gebaseerd op een neutrale verwijzing naar de natuur (de omtrek van de aarde) en ook de nomenclatuur was neutraal. Van meet af aan werd het internationale karakter van de metrologische hervorming voor ogen gehouden. Dit komt ook tot uiting in het feit dat voor de verschillende fasen van de hervorming een internationale commissie van geleerden werd uitgenodigd in de hoop dat zij de hervormingen zouden propageren in hun vaderland. We kunnen gerust stellen dat de metrologische hervorming niet echt een project van de Franse Revolutie was. Het idee was reeds lang aan het gisten zowel in Frankrijk als elders in Europa. De revolutie van 1789 leverde wel de structurele voorwaarden die de hervorming mogelijk maakten. De invoering van een eenheidsstelsel van maten en gewichten komt vooral naar voor als een vrij instrumentele operatie die volledig past in de sociale transformaties die de achttiende eeuwse samenleving doormaakte. De schaalvergroting en de toenemende maatschappelijke differentiatie maakten een meer algemeen, abstract en rationeel metrologisch stelsel gewoon noodzakelijk.

Ignace Glorieux

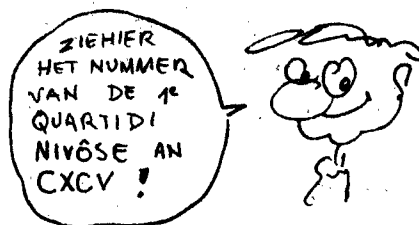

De republikeinse kalender

“Niets minder dan een verandering van religie”

Op 5 oktober 1793 aanvaardt de Convention eenparig een nieuwe, republikeinse kalender. De nieuwe tijdrekeningen waarmee de patriotten al geruime tijd de revolutie als het beginpunt van een nieuw tijdperk markeerden, werden daarmee eenvormig en officieel gemaakt.

REDAKTIE TOESTANDEN
IN DE BAN VAN DE
REPUBLICKEINSE KALENDER

De natte en mistige herfstmaanden kregen de namen Vendémiaire, Brumaire en Frimaire. Voor de koude, tochtige winter bedacht Fabre Nivôse, Pluviose en Ventôse. De lente werd Germinal, Floréal en Prairial. De zwaardere ritmen van de warme, rijpe zomermaanden liet Fabre weerklinken in Messidor, Thermidor en Fructidor. Zijn operette-hit *il pleut, bergère* heeft niet kunnen verhinderen dat van Fabre d'Eglantine wordt beweerd dat hij een van die tweederangs-literatoren was, die zich uit frustratie hals over kop in de revolutie hebben gestort. Zijn namenlijst van maanden is nochtans een mooi gedicht. Overigens het enige element van de kalender dat in de volksgeest werd bewaard.

De dag werd ingedeeld in 10 uren. Elk uur in 100 minuten en elke minuut in 100 seconden. Men moet dus al heel snel zijn om de 100 meter in minder dan 10 revolutionaire seconden te lopen. De revolutio-

De vernieuwing omvat naast een kalenderhervorming in strikte zin en een andere tijdrekening, ook de introductie van nieuwe standaardmaten voor uur, minuut en seconde. Dit pakket werd niet in één keer ten uitvoer gelegd ... en haast van zodra de hervorming volledig is doorgevoerd, wordt zij weer geleidelijk afgebouwd. Op 9 september 1805 begraaft de Senaat de onsamenhangende resten van de "revolutionaire" kalender. Deze zal, in één of andere vorm, 12 jaar, 2 maanden en 27 dagen hebben standgehouden. Vanaf 1 januari 1806 (11 Nivôse an XIII) dateert Frankrijk terug volgens de kalender van Gregorius en de christelijke tijdrekening. De kalenderhervormers lieten de republikeinse tijdrekening samen met de republiek beginnen, op 22 september 1792. Het nieuwe jaar begint om middernacht, met de dag waarin de echte herfstequinox valt, zoals die door het Observatorium van Parijs wordt waargenomen. Het jaar begint dus eigenlijk met de eerste, astronomisch vastgestelde, Parijse herfst-dag. In 1792 viel die dag op de 22ste september. Een gelukkig toeval voor de patriotten, dat zich natuurlijk niet elk jaar herhaalt. In 1990 bij voorbeeld zou het 198ste Jaar van de Republiek begonnen zijn op 23 in plaats van op 22 september. Het jaar zelf bestaat uit 12 maanden van elk 30 dagen. Op het einde van het jaar worden 5 dagen toegevoegd, de zogeheten "sansculotiden". Deze behoren tot geen enkele maand en staan in het teken van respectievelijk de "Deugd", het "Genie", het "Werk", de "Opinie" en de "Beloning". In een schrikkeljaar wordt daar nog een zesde "sansculotide" aan toegevoegd, opgedragen aan de "Revolutie" zelf.

Elk van deze maanden bestaat uit drie weken of "décades". Zo'n decimale week telt, uiteraard, 10 dagen: Primidi, Duodi, Tridi, Quartidi, Quintidi, Sextidi, Septidi, Octidi, Nonidi, Décadi.

Fabre d'Eglantine

De maanden zelf werden aanvankelijk aangeduid met hun rangorde: eerste maand, tweede maand... Men vond het echter saai en heeft daarom de nomenclatuur van Fabre d'Eglantine overgenomen.

naire uren daarentegen, gaan traag voorbij. De nieuwe maten van uur, minuut en seconde werden pas in september 1794 ingevoerd. In april 1795 worden zij al ingetrokken. De decimale dag heeft het dus niet lang volgehouden. Lang genoeg toch om de uurwerkmakers van Genève toe te laten een paar zeldzame "revolutionaire" klokken en zakhorloges te fabriceren. Sommige daarvan hebben een dubbele wijzerplaat, twaalfdelig enerzijds, decimaal anderzijds. Tussen september '94 en april '95 circuleerden in Frankrijk slechts een paar van die horloges. De overgrote meerderheid van de mensen moest, volgens de richtlijnen uit Parijs, gebruik maken van hun oude uurwerken en van ingewikkelde tabellen om het nieuwe uur te berekenen. Op een paar ijverige notarissen en ambtenaren na, heeft niemand zich die moeite getroost.

Culturele revolutie avant la lettre. Men heeft het invoeren van de kalender op verschillende manieren verklaard. Prins Kropotkin dacht dat men die hervorming diende te beschouwen als een onderdeel van het metrisch stelsel van maten en gewichten. Aanhangers van het historisch materialisme hebben een tijdje gespeeld met de idee dat die hervorming, die de 52 vrije zondagen tot 30 *décadi* herleidt, was ingegeven door burgerlijke belangen. Het zit die verklaring echter niet mee dat de convention die de kalender stemde, denkkelijk wel de minst burgerlijke wetgevende vergadering van het hele revolutionaire decennium is geweest. Zij introduceerde een controle op lonen en prijzen. Hardnekkiger is de verklaring die de nieuwe kalender ziet als een onderdeel van de strijd tegen de katholieke Kerk; een element van de zogeheten dechristianisering. Dat er een verband bestaat tussen de kalender en die culturele revolutie avant la lettre, kan niet worden ontkend. Men knutselde echter al lang en op vrij grote schaal aan de kalender, vooraleer er van dechristianisering sprake was. De kalender heeft die dechristianisering ook overleefd. Hij kent een opflakking van belangstelling rond '98, als de zes maanden dechristianisering al lang tot het verleden behoren. Zelfs Bonaparte, die de repu-

blikeinse kalender uiteindelijk zal be-
graven, zag er een symbool van de nieu-
we, seculiere staat in. Hij tikte zijn minis-
ters op de vingers als deze hun brieven
Gregoriaans dateerden: "waarom schrij-
ven ze me niet meteen in 't Duits?". Re-
cent benadert men de kalender vooral
vanuit het dubbele perspectief van het
vormingsproject en het sacraliseren van
de nieuwe orde.

Catechismus

In de tweede helft van de achttiende eeuw
was, vooral in katholieke kringen, de idee
gegroeid dat vorming niet alleen een
kwestie van boekenkennis is. Overtuigin-
gen, zo dacht men, worden door de om-
geving in haar geheel aangereikt en sijpe-
len als het ware via de poriën naar binnen
om zich onderhuids in trouw en aan-
hankelijkheid te vertalen. De pastoor van
Gap, Régius, schreef in 1773 dat de fees-
ten van de kerkelijk-populaire kalender
eigenlijk kunnen worden beschouwd als
een soort catechismus die "de belang-
rijkste christelijke deugden in het geheu-
gen van zelfs de meest ontoegankelijke
geesten grift". Om dezelfde reden vindt
Pluche het heel belangrijk dat de reiziger
bij het naderen van het dorp eerst de
kerktoren ziet. "Dat Kruis, opgericht op
de meest zichtbare plaats, is een samen-
vatting van ons geloof". Kortom, men
beschouwde de wereld als een tekst waar-
van de betekenis tot de ziel kan doordrin-
gen.

Uit de toespraak waarin Fabre d'Eglan-
tine voor de Convention de nieuwe no-
menclatuur van de kalender bepleit, blijkt
duidelijk dat hij die visie op vorming
deelt.

In die toespraak onderstreept Fabre het
symbolisch belang van de kalender. Deze
is, zo stelt hij, "het meest verbreide boek".
Om zijn argumenten kracht bij te zetten,
verwijst Fabre ook naar de handige wijze
waarop de priesters de tijd weten te ex-
ploiteren voor hun eigen vormingspro-
ject. Allerheiligen, het feest van de doden,
valt uitgekend in november, als "een
grijze hemel, de verkleurde aarde en de
vallende bladeren, ons melancholisch
stemmen en onze ziel van droefheid ver-
vullen". Fabre stelt dan ook voor de
opvoedingswijze van de katholieke Kerk

over te nemen, doch van een nieuwe in-
houd te voorzien. Onder meer via de ka-
lender en in het bijzonder de nieuwe
nomenclatuur, zou men op die manier tot
een eigen populair en revolutionair onder-
wijsproject kunnen komen.

Herdopen

Hoewel dat project op uiteenlopende
manieren werd geïmplementeerd, ging
heel wat aandacht naar het "herdopen".
Op voorstel van Fabre werden de ka-
lenderheiligen vervangen door planten en
landbouwwerktuigen, voorwerpen waar-
van de Fransman de relevantie kon aflei-
den "... indien niet van zijn cultus, dan wel
van zijn cultuur". Eenzelfde rage woedt
met betrekking tot de plaatsnamen en
andere eigennamen. Saint-Tropez wordt
weer Heraclea; de Reine-Claude wordt
Claude-Verte; Château-Salins wordt Sa-
lins-Libre... Interessanter zijn de per-
soonsnamen omdat daaruit meteen de
invloed van de nieuwe kalender blijkt.

Terwijl men vanaf 1792-93 in de registers
wel al Jean-Baptiste Patriote, Brutus
Sansculotte en andere revolutionaire
namen vindt, wordt de invloed van de
kalender pas vanaf 1794 duidelijk merk-
baar. In sommige gemeenten krijgen de
kleine Fransmannen en Françaises dan de
namen van de dagen mee: Primidi, Du-
odi... Op andere plaatsen grijpt men naar
de "cultuur": Balsamine, Tabac, Cer-
feuil, Groseille, Angélique... Soms wordt
ook gecomponeerd: 'Miel-Erasme' en
'Liberté-Chérie'. De rage woedt van
november 1793 tot ongeveer februari
1795. Dan keert men zowat overal terug
naar de namen uit de Gregoriaanse ka-
lender. De teruggang, doch tevens ook de
hardnekkigheid van het gebruik van de
nieuwe namen, blijkt uit het feit dat men
op 1 april 1803 (11 Germinal XI), toch
nog een wet nodig heeft om de Fransen te
verplichten hun kinderen voortaan uit-
sluitend namen van heiligen of van grote

personages uit de oudheid te geven.

Paralleel met Kerk

Opvallend in dit vormingsproject is het
sterke parallelisme met de vormen en
methoden van de Kerk. Een aantal auteurs
ziet daarin het bewijs van de inspiratie-
loosheid van de revolutionairen. Volgens
anderen heeft de vorm van het educatief
project helemaal niets te maken met een
gebrek aan verbeeldingskracht. Het is
pure noodzaak. De revolutie moet willens
nillens door een proces van delegitime-
ring van de oude en legitimering van de
nieuwe orde of, om het met gewichtiger
termen te zeggen, door een cyclus van het
desacreran van het oude en het heiligen
van het nieuwe.

De kalender drukt de overtuigingen en het
geloof van de revolutionairen uit. Hij
markeert het begin van een nieuw tijd-
perk; drukt in zijn gelijke maanden het
principe van de "Gelijkheid" uit; is via
zijn decimale vorm verbonden met de
"Rede"; steunt op precieze astronomische
regelmaten in plaats van op sociale con-
venties, en is dus in overeenstemming met
de "Eeuwige Wetten van de Natuur"...
Men vindt de expressie van dat geloof tot
in de kleinste details van de kalender.
Deze moet dat geloof ook verspreiden en
in leven houden, via de betekenis die aan
de dagen wordt gegeven en het ritme van
de feesten. Hij is eigenlijk een poging om
het temporele landschap van het dage-
lijkse leven volgens de lijnen van het
nieuwe geloof te hertekenen.

Het is naar die interpretatie van de ka-
lender dat recent veel aandacht gaat. Dat
past uitstekend bij ons post-modern kli-
maat: de Revolutie, niet als de overwin-
ning van de Rede op het Geloof, maar als
godsdienstoorlog. Die interpretatie sig-
naleert ook een terugkeer naar de visie van
Jules Michelet. Deze schreef zijn *Histoire
de la Révolution* als een verderzetting van
de revolutie zelf. Voor hem is de "strijd
tussen de kalenders... een strijd van het
verleden en de traditie tegen dat eeuwige
heden van de rekenkunde en de natuur".
De draagwijdte van de kalender was vol-
gens hem immens: "... niets minder dan
een verandering van religie".

Mark Elchardus

Iraanse Revolutie

1979-1989

De islamitische revolutie

1 februari 1979. Meer dan twee miljoen enthousiast juichende mensen verwelkomen Ajatollah Ruhollah Khomeini op de luchthaven van Teheran. Een revolutie zonder weerga had de dynastie van sjah Mohammed Reza Pahlavi Aryamehr omvergoorpen. Zij bracht een schokteweg en de gevolgen hadden een grondige impact op de regionale en mondiale beleidsvorming.

WEEET U SOMS IETS MEER?
OVER DE IRAANSE REVOLUTIE.

Verenigde Staten alleen reeds voor 10 miljard \$ aan militaire goederen en diensten besteld en aangekondigd werd dat hij nog eens 3,4 miljard \$ zou uitgeven voor 160 F-16 jagers. Men schatte toen dat tegen 1980 zestigduizend adviseurs en hun families in Iran zouden nodig zijn. Nadat enkelen onder hen vermoord werden, nam de angst toe voor mogelijke gijzelingsacties bij de omverwerping van het regime. Verder riskeerde de spits technologie in handen van een ongunstig regime te vallen.

Op economisch vlak duwde de sjah agrarische hervormingen door met de bedoeling de levensstandaard in de randgebieden te verhogen. Hij brak het grootgrondbezit af en herverdeelde het land onder de boeren. Tegelijkertijd verbeterde hij de verbindingen met de uithoeken van het land door de aanleg van autowegen en luchthavens. Aan deze technische verbeteringen lagen evenwel ook politieke motieven ten gronde: de sjah wilde de

Reeds halverwege de jaren zeventig kondigden zich de moeilijkheden voor het regime van de sjah aan. In 1976 meldde de Amerikaanse pers dodelijke aanslagen door religieus geïnspireerde terroristen tegen Amerikaanse militaire adviseurs. De oproer zwol aan tot massale manifestaties in 1978, die slechts met de grootste moeite en op zeer bloedige wijze onder controle werden gehouden, maar die tegelijk de economie volledig lam legden.

Politieman voor de Golf

De achtergrond van de Iraanse revolutie waren de intenties van de sjah om middels de petroleuminkomsten Iran op snelle wijze van een achterlijke staat tot een moderne maatschappij om te smeden. Hij streefde bewust een economische en militaire dominantie na, waardoor hij kon optreden als politiemans voor de Golf. In 1971 begon Groot-Brittannië met de drie jaar eerder aangekondigde terugtrekking uit de regio. De Verenigde Staten -die hevig bloedden in Vietnam- bleken niet geneigd het vacuüm op te vullen. Beide staten waren ervan overtuigd dat sjah Pahlavi de beste waarborg bood voor stabiliteit in Zuid-Oost Azië. Diens streven naar strategische autarchie veronderstelde zowel een defensieve als een offensieve opstelling. In overeenstemming hiermee investeerde hij hoofdzakelijk in de lucht- en zeemacht. Zowel Groot-Brittannië als de Verenigde Staten leverden hem in alle domeinen de spits technologie van het moment. Zijn bewapeningsprogramma hield bovendien voor het Westen het niet onaardige voordeel in dat de petroleumuitgaven terugkwamen als rechtstreekse investering in de steeds duurder wordende defensietechnologie. Doorheen de jaren zeventig onderhield de sjah ontegensprekelijk een bijzondere relatie met de Verenigde Staten. In 1972 had President Nixon hem carte blanche gegeven om zowat elk niet-nucleair wapensysteem aan te kopen, waarop hij onmiddellijk de meest geavanceerde vliegtuigen aankocht, nog voor ze in productie waren. Half 1976 rapporteerde het Comité voor Buitenlandse Betrekkingen van de Senaat dat het Amerikaanse verkoopprogramma voor militaire technologie uit de hand liep. Op dat moment had de sjah in de

machtsautonomie van de lokale potentaten ondergraven en de regio's onder sterk centraal gezag plaatsen. Het rurale verzet, waartoe eveneens het autonomiestreven van culturele minderheden hoorde, zou een ideale voedingsbodem vormen voor de oppositie tegen het regime.

Exit Sjah Pahlavi

In de loop van 1978 trad in het verzet het religieuze element op de voorgrond. De westerse invloed stond haaks op de islamitische beginselen. Ayatollah Khomeini trad naar voren als spirituele leider van de opstand. Hij spoorde zijn volgelingen aan geen enkele bereidheid tot compromis met het regime te tonen. Zijn aanbevelingen hadden zo'n succes dat de sjahs belofte voor vrije verkiezingen in 1979, noch de aanstelling in augustus van Sharif-Emami tot eerste minister als toegeving aan de religieuze klasse als gemoederen bedachten. Talrijke kabinetswijzigingen en het vrijlaten van zo'n 1500 politieke gevangenen oogsten niet meer succes. De stakingen namen een dermate

grote omvang aan dat de petroleumindustrie vrijwel stil viel. In december werd zelfs niet genoeg meer geproduceerd om aan de binnenlandse behoefte te voldoen. Tevens bleek steeds duidelijker dat vooral in de lagere legerrangen de onvoorwaardelijke trouw aan de sjah wankelde. Op 6 november 1978 vielen de betogers voor het eerst de Amerikaanse ambassade aan waarmee het anti-Amerikaanse sentiment aan de oppervlakte kwam.

In 1978 traden drie nieuwe premiers aan. Toen op 1 januari 1979 Generaal Reza Azhari zijn ontslag aanbood, betekende dit het einde van de autoriteit van het regime. Shahpur Bakhtiar nam de functie enkel over als sjah Pahlavi het land zou verlaten. Op 16 januari vertrok de sjah, waardoor de weg vrij was voor Khomeini's terugkeer. De imam was meer dan louter een religieuze leider; hij incarneerde de aspiraties van een bevolking. Hoewel de revolutie gedragen werd door een coalitie van de meest uiteenlopende groeperingen, die alleen hun afkeer voor de sjah gemeen hadden, was Khomeini het zinnebeeld van de omwente-

ling. In de weken voorafgaand aan zijn terugkeer had hij de stichting van een islamitische republiek in het vooruitzicht gesteld. Vanaf zijn terugkomst op 1 februari schoof hij premier Bakhtiar opzij. Hoewel de eerste minister nog poogde de grondwet te laten gelden, werd hij hierin niet gevolgd door het Nationaal Front, dat alle anti-sjah bewegingen overkoepelde, en kon hij er geen steun voor vinden bij de bevolking of het leger. Bakhtiar zou in ballingschap verdwijnen.

De eerste maanden na ayatollah Khomeini's terugkeer kenmerkten zich door verwarring en gebrek aan staatsstructuur. Een interim kabinet werd geïnstalleerd, maar bezat nagenoeg geen macht. Het politieke gezag lag bij Khomeini en de Revolutionaire Raad, waarvan de samenstelling geheim gehouden werd. De macht werd uitgeoefend via de Revolutionaire Milities en Khomeini's mogelijkheid om de massa's rechtstreeks aan te spreken. De persoonlijke invloed van de ayatollah op het politieke gebeuren bleek zeer duidelijk uit de overweldigende meerderheid die zich in een referendum eind maart 1979 uitsprak voor de oprichting van een Islamitische Republiek en die op 2 en 3 december de nieuwe grondwet goedkeurde. Na de desintegratie van het leger had Khomeini bijgevolg nog slechts weinig ernstige uitdagingen tegenover hem.

Centrale macht

Het grootste gedeelte van 1979 stond in het teken van de versteviging van de centrale macht van Teheran in de grensgebieden. De communistische organisaties, die in gemeenschappelijk front met de religieuzen tegen de sjah hadden geageerd,

werden in hun pogingen om hun machtsbasis uit te breiden, gekortwiek. De partijbureaus werden gesloten en kranten die afwijkende meningen publiceerden, kregen publicatieverbod. Tal van hun aanhangers werden geëxecuteerd samen met

de vroegere medestanders van de sjah, die het land niet hadden kunnen ontvluchten. Teheran maakte uitgebreid gebruik van de Revolutionaire Milities, die zich reeds in februari hadden bewaard vanuit de militaire depots. Maar ook onder de religieuze leiders bestond geen eensgezindheid over de erkenning van louter promoslim politieke organisaties. Tot zijn dood in september pleitte ayatollah Taleghani voor een open democratie; ayatollah Shariat-Madari verzette zich zelfs openlijk tegen de inmenging van de godsdienst in het dagelijkse politieke leven. Khomeini slaagde er evenwel in om de religieuze gemeenschap achter zich te scharen.

De grootste weerstand tegen de centraliserende beweging kwam vanuit de Iraanse uithoeken, waar gemeenschappen leven die ofwel de shi'itische islam niet aankleven, ofwel de Perzische cultuur niet delen. De open revoltes van de Koerden in het noordwesten en de Arabieren in

het zuidwesten duurden tot laat in de zomer vooraleer de Revolutionaire Milities ze onder bedwang kregen.

Noch oost, noch west.

Op internationaal vlak ging Iran een extreem onafhankelijke koers varen ten aanzien van de beide grootmachten en hernieuwde het zijn territoriale aanspraken tegenover de Arabische buurlanden, hetgeen de internationale spanning in de Golf deed toenemen. Het virtuele isolement van het land werd bezegeld als gevolg van de Amerikaanse toelating om de sjah in een Amerikaans ziekenhuis te verzorgen. Iraanse studenten bestormden de ambassade van de Verenigde Staten in Teheran en gijzelden de staf. De veroordeling van de VN en de Amerikaanse economische en financiële sancties om het personeel vrij te krijgen, hadden aanvankelijk weinig succes, niet in het minst omdat als gevolg van de snel elkaar opvolgende ministers van buitenlandse zaken geen bevoegde onderhandelingspartners in Iran konden gevonden worden.

De economie zakte verder weg in het moeras. Sabotage en technische problemen zaten er voor iets tussen, maar vooral de uitwijzing van de buitenlandse consortia die instonden voor de petroleumontginning en de overname van de financiële instellingen door de overheid gaven rechtstreeks aanleiding tot het terugtrekken van het buitenlands kapitaal en tot de tekorten aan grondstoffen en reserveonderdelen. Pas tegen het einde van het jaar begon het nieuwe economische plan enigszins impact te tonen.

Jean Pascal Zanders

Het religieuze aspect van de Iraanse revolutie baarde het Westen bijzonder veel zorgen. De verkondiging van enkele leiders om de revolutie naar andere staten te exporteren, met potentiële gevolgen voor de energieaanvoer, en vooral de bezetting van de Amerikaanse ambassade in Teheran droegen in grote mate bij tot het internationale isolement van het nieuwe regime. De communicatiekloof schiep een ideaal klimaat voor vijanddenken en vooroordelen, dat desastreuze gevolgen

"Fundamentalisme" Obscurantisme in Westers woord- gebruik

zou hebben tijdens de Golfoorlog. Zoals het oogluikend toelaten van het gebruik van chemische wapens door Irak, om er maar één te noemen ...

Kolonialisme

Onze woordenschat is slechts beperkt om vreemde fenomenen te beschrijven. Het teruggrijpen naar de letter van de koran uit

de zevende eeuw om een maatschappij uit de twintigste eeuw te ordenen ging volledig in tegen het Westerse rationele vooruitgangdenken. Zelfs Nasser of Khadafi waren in hun islamitische revolutie nooit zover gegaan. De Amerikaanse pers kloonde al snel het begrip fundamentalisme, dat in hetzelfde semantische veld thuishoorde als "traditionalisme", "conservatisme", "irrationalisme" en vooral "obscurantisme". Salem Azzam, de Secretaris-Generaal van de Europese Islamitische Raad -en Saudi-Arabier- zei destijds verontwaardigd: "Dit is niet alleen een ongegronde en arrogante veronderstelling, maar een terugkeer naar kolonialisme -indirect, maar van veel

Iraanse Revolutie

Terugkeer naar de fundamenten van de islam Religie en politiek onlosmakelijk verbonden

In 1979 was het Westen, gewoon aan een scheiding tussen godsdienst en politiek, vooral verrast door het dominerend element van de islam in de Iraanse revolutie. Het ging vooral om een botsing tussen het verwesteren van de islamitische beschaving en de aanhangers van het behoud der traditionele waarden van de islamitische cultuur.

flinke deuk deze eeuw, eerst als gevolg van de Russische nederlaag tegen Japan in 1905, maar vooral door de twee wereldoorlogen: de superioriteit van het liberalisme was ontmanteld door het nazisme en het bolsjevisme. Andere systemen bezaten eveneens legitimiteit. Een Westers element dat het verzet tegen de europeanisering overnam, was het nationalisme. Aanvankelijk sloeg het weinig aan tot de Israëliische staat opgericht werd. Het Moslim Broederschap zou na de machtsovername door Nasser in 1952 een enorme aanhang kennen. Zijn leer zou weerklink vinden in de gehele Arabische wereld. Het onderwees dat het religieuze

en het politieke onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn en dat de maatschappelijke instituties aangevreten werden door Westerse goddeloosheid. De enige redding was de terugkeer naar een sociale opbouw zoals ten tijde van de Profeet en zijn onmiddellijke opvolgers.

Terug naar de fundamenten

Ondanks de vrij grote verschillen in de varianten van de islambelevenis, liggen gelijkaardige factoren ten grondslag aan de machtsovernames in Egypte, in Libië door Khadaffi en in Iran, evenals aan de onrust in de Maghrebstaten: een terugkeer naar de fundamenten van de islam, de organisatie van het maatschappelijk leven volgens islamitische normen, en een afkeer van het hedonistische, goddeloze Westerse leven dat geen gelijke verdeling van de rijkdom voorziet. Het was precies dit laatste element dat toeliet dat het marxistisch verzet zich achter Khomeini schaarde in de laatste maanden van de sjahs regime. Beide visies hebben egalitaire en collectivistische principes gemeen, evenals hun afkeer voor het Amerikaans geïnspireerd imperialisme. De reden van het latere verbod van de linkse partijen ligt in hun klassenvisie op de maatschappij, die voor de islam volkomen irrelevant zijn gezien de nadruk op het behoud van de islamitische samenhang en de daarvoor noodzakelijke uniformiteit van geloof. Khomeini's revolutie heeft evenwel die anti-imperialistische ideeën uit het marxisme benadrukt om naar de massa toe de traditionele vijandigheid ten aanzien van het Westen te rationaliseren in een moderne wereld.

Jean-Pascal Zanders

In de vorige eeuw ervoeren de Moslimheersers een toenemende achterstand ten aanzien van het economisch en militair sterke Europa dat in staat was overzeese imperia te organiseren. Hun beschermingsreflex leidde ertoe het Westen te kopiëren. In een eerste fase importeerden ze eenvoudigweg wapens en technologie. Later bleek het nodig om de gehele maatschappij en in het bijzonder de bureaucratistische omkadering ervan -het leger- om te vormen. Ook het liberale ondernemerschap en de liberale maatschappij-structuur diende ingevoerd om die technologie te integreren, waardoor de verhouding individu-heerser wijzigingen onderging, nieuwe wetten -onder meer het gelijkheidsbeginsel- los van de koran in werking traden en parlementaire embryo's groeiden. De maatschappij seculariseerde.

Heilige plicht

Van meet af aan rees verzet tegen die evolutie. Het christelijke Westen was niet alleen de eeuwenoude aartsvijand, voor sommige leiders -in het bijzonder de religieuze- impliceerden de hervormingen een aantasting van hun machtsbasis en voor de onderste bevolkingslagen een afbrokkeling van de maatschappelijke zekerheden. Vooral de onvoorwaardelijke aanvaarding en onderwerping aan de heerser werd -ongeacht tirannie, uitbuiting en repressie- aangezien als een heilige plicht. Een verlichte participatiecultuur ging regelrecht in tegen hun principes.

Deze hervormingen in de islamitische wereld waren vooral een weerspiegeling van het Westerse prestige. Dit kreeg een

diepgaander aard". Ook uit onze discussie onlangs met een vertegenwoordiger van de Iraanse ambassade bleek een diepe verontwaardiging over dit woordgebruik en de negatieve connotatie.

De term fundamentalisme ontstond in de jaren twintig in het Amerikaanse Protestantisme naar de titel van een reeks geschriften *The Fundamentals*, die de basis voor een politieke partij moesten leggen. Anders gezegd: eigenlijk betreft het een integratie van godsdienstige grondbeginselen in de politiek, waarbij het gemeenschappelijke religieuze argument culturele en sociale verschillen kan overbruggen en bovendien de identificatie van de tegenstrever gemakkelijkt.

Dit soort fundamentalisme vindt men evenzeer terug bij de IRA als bij de Protestanten in Noord-Ierland, bij de katholieke kerk in Polen, bij de Paus en zelfs bij de huidige CVP-voorzitter. Toch zullen weinigen al die voorbeelden associëren met pejoratieve begrippen als "irrationalisme" en "obscurantisme". Afgezien van de vraag of een Amerikaans begrip zomaar overgedragen kan worden op een andere cultuur kan men bij nader toezien enkel vaststellen dat de Iraanse revolutie het sterkst de studenten en de intellectuele klasse heeft beroerd, en dat vele ministerposten bezet zijn door hooggeschoolde technocraten. De premier, Dr. Mir Hoessein Moessavi en Dr. Ali Akbar Valayati,

minister van Buitenlandse Zaken, illustreren waarschijnlijk het best dat sleutelfuncties waargenomen worden door wetenschappelijk gevormde mensen. Ook Khomeini's oproep om techniek en wetenschap ten dienste te stellen van de wederopbouw van het land weerlegt het obscurantisme. Hoe wij ons tegen het proselitisme moeten verzetten is een totaal andere kwestie, maar obscurantisme is zeker geen goede methode.

(jgz)

De Islamitische Republiek van Iran gaat er prat op dat de revolutie van 1979 vrij van inmenging vanwege de twee supermachten plaatsvond; meer zelfs, tegen hun wil in. Precies het "noch oost, noch west"-principe vormt een hoeksteen van de islamitische omwenteling. Een keuze voor één van beide mogelijkheden ware niet meer dan een hervorming van het bestaande systeem geweest. Gelet op de vroegere grote afhankelijkheid van het Westen en de Verenigde Staten in het bijzonder voor de industrialisering en spijstechnologische ontwikkeling, was de jonge republiek afhankelijk van derden én de zwarte markt om de wisselstukken en de expertise in huis te halen. Een eigen economisch plan behoorde van meet af aan tot de prioriteiten.

Zoals de integrale maatschappelijke orde steunt de islamitische economie op basisprincipes uit de koran. Het grondprincipe is de stelling dat God de aarde ter beschikking van de mens heeft gesteld en dat Hij voor de mens alles wat zich op aarde bevindt heeft geschapen, en bijgevolg aan de mens onderworpen is. Deze stellingen hebben hun onmiddellijke impact op de vraag naar de produktiewijzen en de verdeling van de aardse goederen onder de bevolking. Maar zij impliceren geenszins de automatische distributie over iedereen, stelde ayatollah Mechkini in een sermoen in 1981. De vraag dient gesteld naar de wijze waarop, en voor wie en door wie de verdeling gebeurt. Het zijn vragen die interpretatie behoeven; in de koran bevindt zich geen hoofdstuk over economische theorie. Een belangrijk principe afgeleid uit de

Imam Khomeini verklaarde begin december dat de basis voor de wederopbouw van Iran nog steeds het "noch oost, noch west" principe zou zijn. Elke andere koers ware een verraad aan de revolutie. Concreet stelde hij een negenpuntenplan voor:

1. Voorzien in de materiële, morele en culturele behoeften van de gezinnen der martelaren, verminkten, vermisten en gevangenen en met dit doel alle beschikbare middelen aanwenden.
2. Het militaire potentieel van het land ernstig versterken en de wapenindustrie ontwikkelen, want dit is een prioriteit in het programma voor de wederopbouw van het land.
3. De eigen bevoorrading van het land op landbouwgebied verwezenlijken en hieraan ten aanzien van de andere werken tot wederopbouw een groot belang hechten.
4. De wetenschappelijke centra herop-

Iraanse revolutie

Een economie, een staat en een grondwet volgens de Koran

"De soevereiniteit van het dogma"

koran is dat een vijfde van het industriële bezit en van de industriële produktie naar de islam gaat, met andere woorden naar de islamitische regering. Volgens hetzelfde beginsel maakt de staat aanspraak op een zelfde deel van het inkomen. Volgens de koran blijkt winstaccumulatie toegelaten. Anderzijds erkent de islam het privé-bezit, waar de staat niet zomaar beslag kan opleggen, zoals blijkt uit het achtste punt van Khomeini's plan tot wederopbouw. Maar hij legt wel een zeer belangrijke beperking op: die winst kan slechts voortvloeien uit de eigen arbeid. Renteniëren en grondspeculatie zijn uit den boze. De koran stelt dat Gods grond toebehoort aan hem die ze bewerkt en dat niemand anders daar aanspraak kan op maken. In deze geest ligt de verwerping van het grootgrondbezit verrat, evenals het collectivistisch principe dat een evenredige verdeling van goederen en rijkdommen nastreeft. Het verschilt wel sterk van het marxisme, in die zin dat individuele winstverwerving toegelaten is. Deze

Wederopbouw na de Golfoorlog Het negenpuntenplan van Khomeini

bouwen en vergroten en het wetenschappelijk onderzoek versterken, want dit is de belangrijkste factor bij de economische eigen bevoorrading van het land. Het competente personeel en de uitvinders alle mogelijke middelen verschaffen die nodig zijn voor hun arbeid en de krachten zoeken die bereid zijn om de onwetendheid te bestrijden.

5. Planmatig te werk gaan volgens de waarden van de islam om het welzijn van het volk te verzekeren en de consumptiecultuur te bestrijden die de grootste plaag is van een revolutionaire maat-

theorie verklaart eveneens de nationalisering van de buitenlandse bedrijven in het eerste jaar na de revolutie.

In deze economische grondregels ziet men duidelijk de centraliserende rol die de islamitische staat speelt, met de regering, onder de spirituele leiding van de imam, als de vertegenwoordiger van God. Gelijkwaardige principes vindt men terug in alle aspecten van het sociale leven, dat ten dienste staat van God en zich bijgevolg richt tot de spirituele leider. Eén van de onmiddellijke consequenties is dat culturele diversiteit onmogelijk kan bestaan. Het verzet van de Koerden en de Arabieren tegen het centrale gezag wordt door de islamitische wetgeving aangezien als een misdaad van gemeen recht, waarvoor de normale straffen van kracht zijn. Zij kunnen fysische vermindering en/of de dood inhouden.

De grondwet steunt integraal op de islamitische principes. "Het project van de regering is gegrondvest op de soevereiniteit van het dogma [...]" staat geschreven in de inleiding tot de grondwet. Een goed vergelijkingspunt met ons juridisch stelsel om de impact van de godsdienst op het politieke beleid onder de islam te begrijpen biedt de persvrijheid. Principe 175 stelt: "Men moet in de mogelijkheden voor massacommunicatie (radio-televisie) de vrijheid van uitgave en propaganda voorzien volgens de zienswijzen van de islam. Deze middelen worden beheerd onder de gemeenschappelijke controle van de drie juridische, uitvoerende en wetgevende machten volgens de beschikkingen van de wet."

schappij.

6. Aandacht schenken aan de problemen van de burgerbevolking, aan de veiligheid, aan de bescherming van de industriële installaties, aan het aanleggen van schuilkelders.

7. De grote kwaliteiten van het volk aanwenden om op ieder gebied het land weer op te bouwen.

8. Sommige steden die door de oorlog vernield werden, in hun huidige staat bewaren opdat zij een levend bewijs zouden zijn van de agressie der vijanden van de Islamitische Revolutie en van het Islamitisch vaderland; dit veronderstelt het akkoord van de eigenaars en de opbouw van nieuwe steden om hen schadeloos te stellen.

9. De morele en sociale waarden van het land behouden om een gezonde samenleving op te bouwen.

Halen Thomas Kuhn's "wetenschappelijke revoluties" de bovenhand?

Leren van de geschiedenis

Kuhn was fysicus van opleiding en begon zich beroepshalve voor de wetenschapsgeschiedenis te interesseren toen hij een cursus over de exacte wetenschappen doceerde voor niet-specialisten. Hij had daarin vrij snel af te rekenen met de conventionele benadering van de wetenschap als een plant die naar het licht groeit; het licht is de waarheid waar de wetenschap naar streeft en alle "dwalingen" worden als dorre takken voorgesteld die de weg naar het licht niet hebben gevonden.

Vernederend

Voor een geschoolde vorser in de exacte wetenschappen is dit een vernederende voorstelling; want ze ontkent retroactief de wetenschappelijke waarde van al wie in een voorbijgestreefd denkkader heeft gewerkt. Nochtans kan het werk van de 18de-eeuwse scheikundigen niet worden verwaarloosd omdat ze op zoek waren naar "flogiston" als verklaring van het verbrandingsverschijnsel. Het is trouwens op basis van het degelijk wetenschappelijk werk binnen het raam van de flogistontheorie dat die theorie zelf naar de prullenmand is verwezen.

Een tweede nadeel van de traditionele historische voorstelling van de wetenschap is dat ze gericht is op het identificeren van "ontdekkingsmomenten", alsof de waarheid ergens ligt voor al wie ogen heeft om ze te zien. In plaats van zich met de benadering van een sociale activiteit bezig te houden, glijdt zo'n geschiedschrijving af naar het op een rij zetten van -achteraf bekeken op een of andere manier "juiste"-resultaten.

Kuhn zelf heeft gewezen op de onmogelijkheid van de vraag naar de "ontdekking" van, bijvoorbeeld, zuurstof. Het antwoord op die vraag hangt immers af van welke eigenschappen van zuurstof men voor ogen heeft. Een realistischer benadering stelt dat over een periode van tientallen jaren de aandacht van verschillende wetenschapslui op "lucht", "ether", "zuurstof" -of hoe het ging heten- werd gevestigd als een mogelijke factor in hun onderzoek naar diverse verschijnselen. Historisch gezien is het veel interessanter om te onderzoeken hoe die aandacht zich hierop toespitste dan om het magische moment te gaan uitzoeken waarop zuurstof

Dertig jaar geleden, tijdens het academiejaar 1958-59, zat Thomas S. Kuhn op het Center for Advanced Studies in the Behavioral Sciences te werken aan de voltooiing van een nieuwe aanpak van de wetenschapsgeschiedenis. De openbare voorstelling van zijn nieuwe aanpak gebeurde in 1962 met de publicatie van een monografie met als titel "The Structure of Scientific Revolutions", een zeer bondige maar ook erudiete beschrijving van het nieuwe theoretische kader. Kuhns benadering veroorzaakte zelfs een kleine omwenteling in zijn discipline en bood daarenboven het voordeel dat ze herkenningspunten omvatte niet enkel voor wetenschapshistorici en -filosofen, maar ook voor praktizerende wetenschapslui op het terrein. Zo effende ze meteen de weg naar een "levende" wetenschapsgeschiedenis, waarbij het actuele wetenschappelijke werk in een historische context kon worden geplaatst.

REVOLUTIES IN DE WETENSCHAP...

"Paradigma's"

Dit onderzoek naar de manieren waarop de aandacht van een groep wetenschaps-

lui op bepaalde studieobjecten, methodes, verklaringen, maatstaven en zo verder wordt gevestigd, vatte Kuhn samen in zijn begrip van "paradigma's" in de wetenschapsontwikkeling. Het paradigma definieerde hij als "een stel herhaalde en quasi-geijkte illustraties van verschillende theorieën met betrekking tot hun conceptuele, observationele en instrumentele toepassingen." Deze paradigma's worden dan vooral pedagogisch overgebracht tijdens de opleiding van wetenschapslui. Tegenwoordig zijn het de schoolboeken, cursussen en labo-oefeningen die voor het overbrengen van paradigma's zorgen, maar vroeger waren dat de "klassieke" teksten, voordrachten en vergaderingen van formele of informele "geleerde" instellingen. Kuhns paradigma's mogen niet met de geldende onderzoeksregels verward worden. De wetenschappelijke regels kunnen van een gegeven paradigma inderdaad worden afgeleid, maar ze kunnen ook van een oudere onderzoekstraditie afkomstig zijn. Ook kan een bepaald paradigma de wetenschappelijke bedrijvigheid beïnvloeden zelfs zonder dat daaruit specifieke gedragsregels worden afgeleid. Het is eerder in de verwarde periodes vóór het tot stand komen van een (nieuw) paradigma dat de aandacht van de betrokken wetenschappelijke gemeenschap meer dan gewoonlijk uitgaat naar het debat over legitieme probleemstellingen, methodes en oplossingscriteria. Waar er een sterk overheersend paradigma bestaat zijn deze kwesties veel meer vanzelfsprekend.

Hoewel "The Structure of Scientific Revolutions" zich uiteraard toespitst op periodes van paradigmaverschuiving -de crisisperiodes waarin men vermoedt of bekent dat de gangbare uitleg niet langer met de waarnemingen strookt- besteedt Kuhn ook zeer veel aandacht aan wat hij "normal science" noemt, of de wetenschapsbeoefening binnen een bepaald paradigma. Zijn aanpak stelt ons dan wel in staat om de totaliteit van het wetenschappelijke bedrijf te bekijken met iets meer houvast dan de traditionele mytevorming. In de huidige periode komt dat allemaal goed van pas.

Frank Winter

Halen Thomas Kuhn's "wetenschappelijke revoluties" de bovenhand?

De huidige omwentelingen in de wetenschap

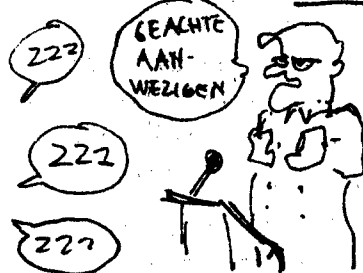
In zijn monografie van 1962 liet Kuhn bewust de bredere sociale context buiten beschouwing, maar hij wees uitdrukkelijk op de wenselijkheid van een alomvattende benadering waarbij de invloed van sociale factoren op de heersende paradigma's zou worden ingerekend. Zijn basisideeën schreef hij trouwens expliciet toe aan zijn persoonlijke confrontatie met de bestaande polemieken in de sociale - in tegenstelling tot de exacte - wetenschappen: "In het bijzonder werd ik getroffen door het aantal en de omvang van de openlijke meningsverschillen tussen sociale wetenschapslui over de natuur van legitieme wetenschappelijke problemen en methoden. Zowel de geschiedenis als mijn persoonlijke ervaring deden mij twifelen of de beoefenaars van de natuurwetenschappen steviger of bestendiger antwoorden op zulke vragen bezitten dan hun tegenhangers in de sociale wetenschappen. Toch op een of andere manier ontsnapt de praktijk in de sterrekunde, fysica, scheikunde of biologie aan het oproepen van de polemieken over fundamentele die vandaag eigen lijken aan psychologen of sociologen. Pogingen om de oorzaak van dit verschil te doorgronden, leidden mij tot de onderkenning van de rol in het wetenschappelijk onderzoek van wat inmiddels "paradigma's" genoemd heb." (Inleiding p.10)

Boven- en onderbouw

Kuhns aanpak in de oorspronkelijke toepassing bleef echter beperkt tot wat men in de marxistische terminologie de "dialectiek van de maatschappelijke bovenbouw" mag noemen. Maar de historische voorbeelden waarmee hij zijn werk illustreerde, behoren allen tot de pre-industriële samenleving, waarin de wetenschap als bedrijvigheid veel meer afgeremd werd door het bereikte economische ontwikkelingsniveau dan thans het geval is. De hedendaagse wetenschappelijke explosie is in feite in twee trappen gebeurd. Een eerste trap werd door de industriële omwenteling ondersteund,

De schaalvergroting van de hedendaagse wetenschap is reeds in een aantal dubieuze statistieken geformuleerd. Zo horen we wel eens dat meer dan de helft van alle wetenschapslui die de wereld ooit heeft gekend, op dit moment actief is. Het hangt natuurlijk allemaal af van wat je onder "wetenschapslui" verstaat. De statistieken hebben we echter niet nodig om te beseffen dat de derde industriële omwenteling ook meteen een ongelooflijke wetenschappelijke explosie met zich meebrengt. De inschakeling van de wetenschap in het productieproces is trouwens hét kenmerk van wat er zich de jongste twintig, dertig jaar afspeelt op socio-economisch gebied.

WETENSCHAPSLUI

waarbij de materiële mogelijkheden om aan wetenschap te doen enorm zijn toegenomen. Een tweede trap ontstond na de tweede wereldoorlog, waarbij de nieuwe mogelijkheden - door ze in het productieproces in te rekenen - tot contractuele verplichtingen werden verheven. Indien onze wetenschapslui in de 19de en vroeg-20ste eeuw voornamelijk in de academische wereld te vinden waren, zijn ze nu voor het grootste deel te vinden in de industriële onderzoekscentra.

Kuhns onderscheid tussen "normal science" en "paradigmaverschuiving" of "omwenteling" was oorspronkelijk een onderscheid in de tijd. Periodes van consolidatie binnen een bepaald paradigma werden gevolgd door periodes van anomalie, crisis en omwenteling, die dan weer gevolgd werden door periodes van consolidatie en zo verder. Tegenwoordig is dat oorspronkelijk tijdsverschil veeleer een ruimtelijk verschil geworden. "Normal science" wordt in de industriële onderzoekscentra gedaan, waar de contractuele verplichting, de concurrentiedwang en de productieplanning leiden tot het zo snel en uitgebreid mogelijk uitbuiten van alle mogelijke toepassingen van een bepaald paradigma. De institutionele centra daarentegen doen twee dingen: op het vlak van de opleiding zijn ze bekommerd om zo efficiënt mogelijk de bestaande paradigma's over te dragen, maar op het vlak van het onderzoek worden ze door de socio-economische omgeving geduwd in de richting van de quasi-permanente verschuiving van die paradigma's. Als ze in deze laatste taak falen, worden ze vrij snel "gedegradeerd" tot zuivere opleidingscentra.

Arbeidsdeling

Deze arbeidsdeling tussen "normal science" in de industriële labo's en de "paradigmaverschuivingen" in de centra voor fundamenteel onderzoek ligt ten dele aan de basis van de kwalitatieve verschillen tussen de wetenschapsbeoefening vandaag en die van het verleden. Alle statistieken ten spijt, is het niet de quantiteit van de moderne wetenschap die op ons indruk maakt (deze maatschappij overtreft vaak het verleden op het kwantitatief vlak), maar de snelheid en de omvang van de kwalitatieve veranderingen. De informatica is een discipline die vóór de tweede wereldoorlog niet bestond. Genetic engineering dateert van de jaren zestig. Het geologische beeld van de aarde werd in de laatste twintig jaar radicaal hervormd. De weerkunde is in dezelfde periode gegroeid van een em-

pirische waarnemingswetenschap naar een complex scheikundig, fysisch en wiskundig geheel. Zelfs vrij stabiele paradigma's als die van de elementaire deeltjes of van de kosmologie hebben sinds de tweede wereldoorlog zodanig veel veranderingen meegemaakt dat ze haast niet meer lijken op hun oorspronkelijke formuleringen: de overgang van vier dimensies naar een vijf- of elfdimensioneel heelal houdt inderdaad meer dan een opelsommetje in.

De kosmologie, met zijn permanente aandacht voor anomalieën en het bestendig genereren van nieuwe modellen, vertoont trouwens op het eerste gezicht alle kenmerken van een discipline in crisis, op zoek naar een paradigma. In dit geval is die zoektocht zelfs bewust, in de mate dat de kosmologen zich nu toespitsen op het zoeken naar een *GUT (Grand Unified Theory, of Grote Eenheidstheorie)*. Deze "crisis" aspecten zijn echter symptomatisch voor iets anders, namelijk de manier waarop de arbeidsdeling in de huidige wetenschap ons toelaat om een paradigma te hanteren terwijl een bepaalde groep vorsers tegelijkertijd een systematische aanval op dat paradigma organiseert.

De moderne wetenschappelijke explosie en de permanente invraagstelling via het fundamentele onderzoek van een aantal disciplines behoren al tot het gemeengoed van de wetenschappelijke journalistiek. Artikelen in kranten en weekbladen, uitzendingen op tv en radio vertolken de duizelingwekkende ontwikkelingen voor de "gewone mens" met een bewonderende of waarschuwendende ondertoon. De wetenschapslui zelf trappen er vaak zelfs in, omdat ze slechts in het beste geval in staat zijn om over de richting van hun wetenschap als wetenschap na te denken, maar zelden bekwaam zijn om hun wetenschap (en zichzelf) als sociaal fenomeen te ontleden. Dit ligt niet aan hen. Het inlijven van de wetenschap in het productieproces en de daarmee verbonden arbeidsdeling zijn recente en complexe verschijnselen, en het ontleedinstrument de wetenschapssociologie staat zo goed als nergens.

Wat de zuiver wetenschappelijke aspecten betreft, stelt zich de fundamentele vraag of de huidige explosie een snellere opvolging van paradigma's inhoudt, of

een gebrek aan paradigma's en dus een crisistoestand. Het antwoord op deze vraag wordt bemoeilijkt door verschillende fenomenen.

Een van de barometers van een paradigmaverschuiving is de weerstand die tegen de verschuiving geboden wordt. De arbeidsdeling die nu bestaat tussen "baanbrekende wetenschap" en "normal science" heeft de neiging tot hernieuwing en de neiging tot conservatisme ruimtelijk gescheiden. Op deze manier is er een wetenschappelijke sector ontstaan (gemakshalve noemen we hem "theoretisch onderzoek") waarvan de bestaansreden precies het permanent in vraag stellen van de bestaande paradigma's is en waartegen er geen weerstand wordt geboden, integendeel. Om het voorbeeld van de kosmologie te hernemen, zien we dat er daar een min of meer vreedzame coëxistentie bestaat tussen een stabiel paradigma (algemene relativiteit en de "grote knal") en een groep eminente kosmologen die zich bezighoudt met een 5-dimensioneel model (variabele massa) dat de grote knal zou invalideren. Dit nieuwe fenomeen, het toevoegen aan het paradigma van een georganiseerde en praktische dimensie waarbij het paradigma permanent in vraag wordt gesteld, vormt een belangrijk onderdeel van hoe de huidige wetenschap wordt gezien. Opiniepeilingen bevestigen dat haast iedereen de moderne wetenschap op een ambivalente manier ervaart, als iets dat tegelijkertijd een gevestigde waarde is en ook iets onstabiel, ongrijpbaar en bedreigend.

Schaalverandering

Een tweede fenomeen dat de bestaande paradigma's dooreenschudt zonder ze noodzakelijkerwijze fundamenteel te veranderen, is de computer. Paradigma's zijn algemeen aanvaarde illustraties van conceptuele, observationele en instrumentele toepassingen van theorieën. Als dusdanig zijn ze onafscheidelijk verbonden met de nuttig geachte schaal voor dergelijke uitdrukkingen. De invoering van de computer heeft een astronomisch aantal nullen toegevoegd aan wat men als een nuttige conceptuele, observationele of instrumentele grootorde beschouwt. In de genetica heeft men bijvoorbeeld op enkele tientallen jaren tijd de weg afgelegd van de klassieke Mendeliaanse modellen met slechts enkele variabele genen naar een poging om de vijf miljard bestanddelen van de menselijke DNA-streng in kaart te brengen. In de fluidica heeft zich een gelijkaardige ontwikkeling

voorgedaan. Daar waar men vroeger werkte met vrij grove benaderingen, stelt de computer ons nu in staat om moleculaire modellen van bewegende vloeistoffen of gassen te hanteren.

Een derde fenomeen dat het herkennen van een tegenwoordige wetenschappelijke revolutie bemoeilijkt, is de doorgedreven opsplitsing en specialisatie van de moderne wetenschap. Een paradigma omvat toepassingen van theorieën, zodat één algemene benadering (het mechanisch model in de 17de eeuw bijvoorbeeld) toch aanleiding geeft tot verschillende paradigma's naargelang de discipline. De huidige vermenigvuldiging van disciplines zou een gelijkaardige vermenigvuldiging van paradigma's moeten inhouden. Deze ontstaan als het ware op het moment dat de eerste algemeen aanvaarde handleiding in een nieuwe discipline verschijnt.

"Scientific revolutions" of niet?

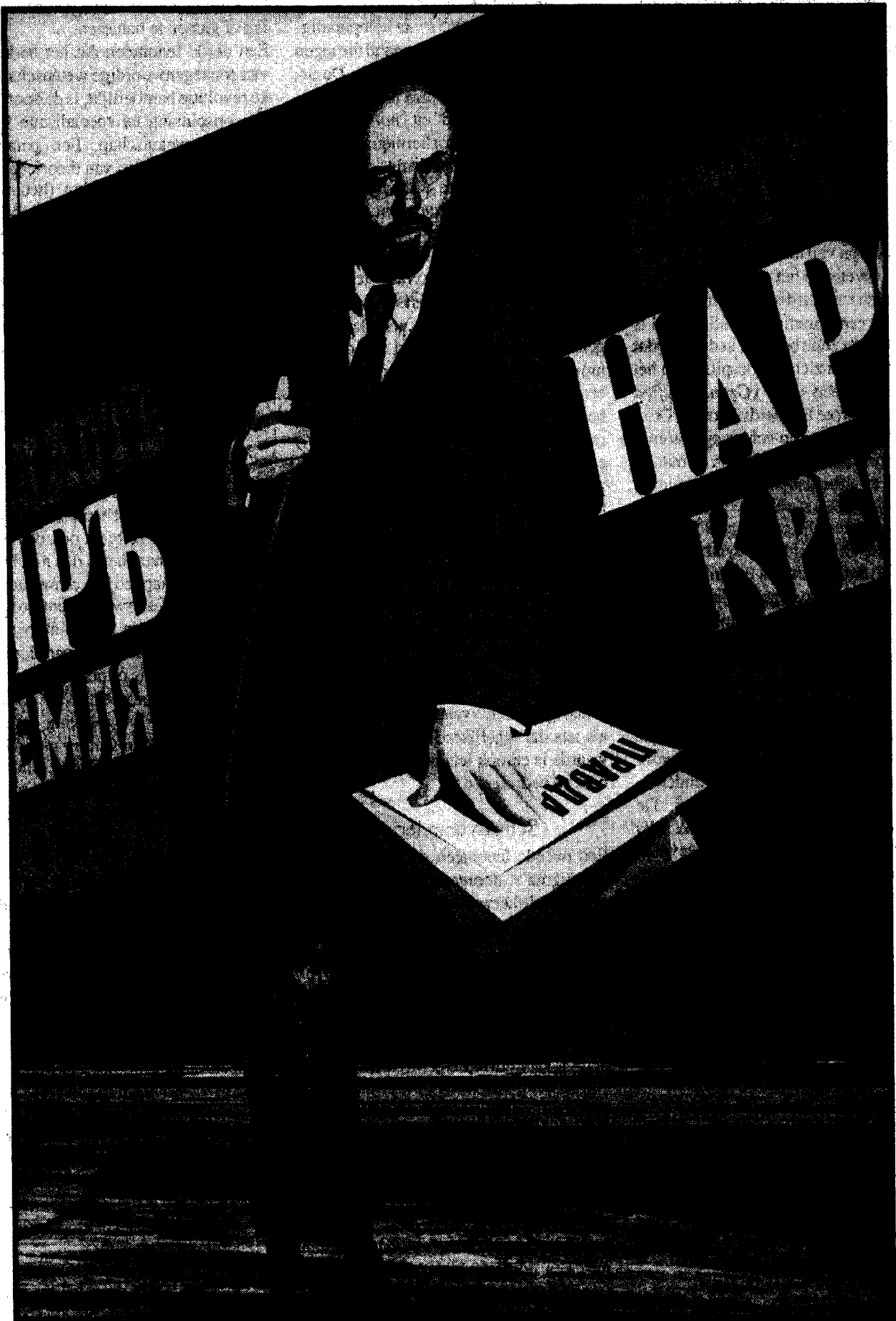
De vermenigvuldiging van disciplines in de moderne wetenschap bemoeilijkt het overzicht, maar ze biedt ook een uitweg voor de vraag naar het al dan niet bestaan van wetenschappelijke omwentelingen zoals ze door Kuhn werden ontleed. Het is namelijk nodig om discipline per discipline na te gaan of er een paradigmaverschuiving bezig is of net plaats heeft gevonden. Een barometer van zo'n verschuiving is de vergelijking tussen de basishandleidingen van nu met die van, zegge, twintig jaar geleden. Indien de nieuwe handleidingen enkel in hun toevoegingen van de oude verschillen, dan mag men er van uitgaan dat er geen noemenswaardige paradigmaverschuiving heeft plaatsgevonden.

Met dit criterium is het opvallend hoe weinig echte omwentelingen tijdens de recentste wetenschappelijke explosie hebben plaatsgevonden. Er is ontzettend veel "normal science" gepresteerd binnen het kader van bestaande paradigma's om ze te verfijnen, om ze uit te breiden of om de operationele grootorde te veranderen, maar deze wetenschap -ondanks de permanente invraagstelling via de sector van het theoretisch onderzoek- is weinig revolutionair geweest in de strikte zin van het woord.

Frank Winter

Xavier Rombouts

Leningrad. Het paradeplein voor de Hermitage: herdenking Russische Revolutie

De DIRV als salonrevolutie

De video's verkopen goed, de compact disks doen het nog beter, er zijn meer zenders te vinden op onze kabeltelevisie, de prijzen van de computers zijn flink gedaald en naar het schijnt komen er Europese TVsatellieten in de lucht. We kregen méér van alles op het beeldscherm maar niets beters of nieuws. In februari hebben we zelfs commerciële televisie in Vlaanderen. Het videotexnet van de RTT is vooral op professioneel gebruik gericht, teletekstdecoders worden bij nieuwe TVsets meegeleverd maar de meeste kijkers kennen het gebruik ervan onvolgende en IBM komt met een besturingssysteem op de markt dat geadverteerd wordt als "eeuwen trotserend". Dat belooft niet veel nieuws voor de komende jaren...

Slikken

De vrijetijd van de modale Vlaming wordt gekoloniseerd door de tijd die hij aan media (en vooral aan televisie) besteedt en daaraan is sinds het begin van dit decennium niets veranderd. Pogingen om die Vlaming op barnumwijze aan te zetten tot meer Cultuurconsumptie floppen zonder weerga. Politieke pogingen om de verdergaande commercialisering van media en bijhorende inhouden tegen te gaan zijn er niet (of nauwelijks). Reclame op TV is al verteerd voor het geslikt is. Het kan nu eenmaal niet anders, Europa '92 heet de beste smoes. De gebruiker zelf schijnt niet uit te zijn op betere informatie noch op culturele kwaliteit. Licht verteerbaar is de leuze en dank zij de postmodernistische POMOwitwassers ook nog kunst. Van een "revolutie" is niets te merken, ook al verandert een en ander.

Schaalvergroting

Binnen de Europese context is er een behoorlijke schaalvergroting gaande. De bekabeling ging de afgelopen jaren onverminderd door. Niet alleen ten behoeve van de televisie, maar al evenzeer ten

Het Europese medialandschap staat in rep en roer. Ook in Vlaanderen is een en ander aan het gebeuren. En daarvoor blijft VTM niet de enige verantwoordelijke te zijn. Een informatiemaatschappij is zich aan het vormen, ook al zijn de contouren ervan nog bijzonder vaag. Nu de eerste editie van Flanders Technology alweer zoveel jaar voorbij is loont het de moeite terug te blikken op de evolutie van deze revolutie der "nieuwe" media in Vlaanderen.

dienste van computernetwerken met bijhorende databanken en communicatiesystemen. De automatisering van de informatie gebeurde volgens het chaotische spel van de vrije markt: ongestructureerd en in het wilde weg. De kosten ervan worden grotendeels betaald door de nationale PTT's, dus onrechtstreeks door de belastingbetaler. De beschikbaarheid van deze informatie blijkt evenwel beperkt tot een maatschappelijke elite. De informatiemaatschappij is een micro-maatschappij, in alle betekenissen van het woord.

In heel Europa worden de elektronische massamedia geprivatiseerd, vallen er herschikkingen vast te stellen in de bezitsstructuren van media en stijgt de "pers"concentratie. In dit zelfde Europa worden er alarmkreten geslaakt omwille van de verdergaande amerikanisering van

de Europese cultuur. Er wordt daarenboven gesteld dat de Westerse industriële samenlevingen evolueren naar een soort van maatschappij waar het produceren, verhandelen en/of bezitten van informatiegoederen en/of -diensten centraal staat. En inderdaad op vele plaatsen valt te lezen dat we in een informatiemaatschappij leven. Het lijkt er echter op dat dit het grote publiek ontgaat: dat blijft informatie-analfabeet.

Kwetsbaar

Toch zijn er nu meer mensen overtuigd dan bij de aanvang van de jaren tachtig dat die vercommercialiseerde informatiemaatschappij leidt tot nieuwe maatschappelijke ongelijkheid. Een ongelijkheid die te vaak om toeval te zijn overlapt met de oude kansongelijkheid van de sociologische lower classes, dat wijst sociaalwetenschappelijk onderzoek uit.

De informatiseringstrend bereikte het staatsapparaat. Ook daar gebeurde het ongestructureerd en chaotisch, zonder gevoel voor onderlinge compatibiliteit, ten prooi van gewiekste reclame- en verkoopjongens van de informatica-industrie.

Met Bistel werd dan toch geprobeerd een en ander te integreren. Maar dat leidde dan weer tot een opgepepte computerkraak. Het bewustzijn dat de machts- en informatiecentra door die technologie nog meer versluierd raken en irrationeel genoeg ook kwetsbaarder zijn, bleek daarbij zelfs een bezorgdheid van de behoudsgezinde pers. De ideologische waarden die men tussen de lijnen van het Bistel pseudo-evenement in De Stan-daard kon waarnemen logen er niet om.

Badwater

Nochtans toont de praktijk aan dat de evidentie van het samengaan van intellectuele arbeid en (micro-)computergebruik een verworven goed wordt en dat de bij-

horende produktiviteitsverhoging niet te versmaden is. Het kind mag dan ook niet zomaar met het badwater worden weggegooid.

Beide aspecten van dat stijgend bewustzijn uitten zich onlangs in de zachte sector. Op een studiedag van het Vlaams Centrum voor Volksontwikkeling (VCVO, de koepel der koepels) werd zelfs gesteld dat de volwassenenedukatie samen met het onderwijs de burgers verder moet sensibiliseren en weerbaarder maken in die door informatieproducten en -diensten gedomineerde samenleving. Begrippen als "informatiebemiddeling" en "beeldopvoeding" werden als taken van emancipatorisch volksontwikkelingswerk aangehaald. En dit terwijl deze sector volop zelf aan het automatiseren (en rationaliseren) is.

"Kleine vrijheid"

Los daarvan valt er bij een klein deel van het publiek een soort van nieuwe "kleine vrijheid" en weerbaarheid vast te stellen. Software (egaal of het om muziek, film of programmatuur gaat), aan woekerprijzen te koop, gaat in illegale copievorm het land rond. Al even illegaal brengen de door computerfreaks geprogrammeerde virussen ettelijke computersystemen in de war. Natuurlijk dient men zich bij dit alles vragen te stellen over het illegitiem ontnemen van een stuk van de beloning van softwareproducenten. Maar als kennis en cultuur totaal in functie komen te staan van de koopkracht van de burger

dan lijkt die copieertrend wel wat op een spontaan vorderen van het recht op kennis, cultuur of informatie

Een andere en nieuwe elektronische vrijheid vindt men terug bij de Bulletin Board Systems (BBS). Er zijn er 29 in Vlaanderen, van Ieper tot Maaseik, met elk gemiddeld rond de 150 participanten. Ze maken bovendien deel uit van een wereldwijd net van elektronische communicatie, met vele honderden knooppunten in de hele wereld. Deze BBSsen vertegenwoordigen een soort elektronische vrije pers of, als u wil, een gedecentraliseerd volksbistel. Waar artikels, discussie en interactie, post, ... langs home- en/of personal computers en via het telefoonnet worden uitgewisseld.

Desktop Publishing en Desktop Video zijn al evenzover mediatrends van het laatste decennium. Desktop Publishing moet het mogelijk maken dat elkeen professioneel zijn/haar eigen krant of nieuwsbrief in mekaar steekt. Desktop Video moet toelaten dat wie dat wil zijn/haar eigen televisieprogramma realiseert. Maar het blijft allemaal een bom geld en een minimum aan voorkennis opeisen. Ook de verspreiding van zelfgemaakte informatie is niet vanzelfsprekend: kabelmaatschappijen en andere distributie-agentschappen houden hun monopolies stevig in de hand.

Ontklutser

Als nog een vindingrijke weerbaarheid kan men de gekraakte filmnetdecoder

omschrijven. Deze "ontklutser" (zeggend het correcte nederlandse woord) is ondertussen al lang door elektronikahobbyisten gekraakt en in namaakversie "langs de weg" te krijgen. Bij dit alles zwijgen we dan nog over de echte krakers of "hackers" die zelfs tot in de Nasacomputers gaan neuzen. Het gaat hierbij jammer genoeg om speldeprikken tegen de trend in.

Tevergeefs (of niet?) poogt de industrie de reeds verworven openbaarheid van informatie en kennis te niet te doen door een beleid van privatisering van informatiedragers te stimuleren. De uitverkoop van de audiovisuele media aan de reclamesector is er een voorbeeld van. Of er wordt ineens méér gereguleerd dan ooit: voor alle informatiediensten of -producten dient anders (= meer) betaald te worden. We denken aan: leenrecht in bibliotheken, taks op blanco cassettes en tapes, taks op het bezit van een schotelantenne voor satellietontvangst, ...

Het hoger aangehaalde groeiende bewustzijn in de zachte sector leidde ertoe dat men in dit verband het belang van de openbare bibliotheek wil herwaarderen. De openbare bibliotheek als oase van niet vercommercialiseerde toegang tot informatie en media zou in de geschetste context een belangrijk strijdpunt moeten zijn. Al was het maar om die kleine weerbaarheid tegenover die vast te stellen informatiemaatschappij een legitiem alternatief te bieden.

John Goubin en Frans Mijnders

In 1989 hebben we de handen vol met herdenkingen. Zo ook in de media-wereld.

Op 27 juni van dit jaar herdenken we immers de 360ste verjaardag van het opduiken van het eerste Vlaamse weekblad. Het eerste bewaarde nummer van de "Weeckelycke Tydinghe" uitgegeven te Antwerpen door Abraham Verhoeven, dateert inderdaad van 27 juni 1629.

STEUN DE OPVOLGERS VAN ABRAHAM VERHOEVEN! NEEM EEN ABONNEMENT OP TOESTANDEN

Dat kost 2.400 F voor een jaar
of
een permanente opdracht van 200 F per maand.

Te storten op nr. 001-1762098-72 van Uitgeverij Zijdclings CV.

Seksuele Revolutie

Wensdroom of boeman

Een Mythe?

Revoluties en maatschappelijke veranderingsprocessen gaan gepaard met wijzigingen in het seksueel gedrag. Twintig jaar geleden had iedereen de mond vol van seksuele revolutie. Wat blijft er vandaag over van die "revolutie" uit de jaren zestig? Zijn we vandaag niet eerder aan een restauratie toe? Bob Carlier maakt nauwkeurig de balans op.

nagelaten. Het protest kenmerkte zich niet alleen door soms nogal radicale, op confrontatie gerichte, door de goegemeente als agressief ervaren strategieën, maar eveneens door de overtuiging van samenhang met de totale maatschappelijke structuur: essentiële (revolutionaire?) wijzigingen werden als absoluut noodzakelijk gezien om de vaak partiële doeleinden van onderdrukte groepen te kunnen bereiken.

Eigenlijk weten we te weinig over seksuele gedragingen, opinies, attitudes van die jaren '60 en erna om een vergelijking, zoals die toch impliciet in het woord revolutie verscholen ligt, mogelijk te maken. De valkuil van veralgemeningen en vlugge indrukken ligt open, te meer daar vaak zeer verschillende opvattingen, meningen, houdingen en gedragspatronen naast elkaar kunnen aanwezig zijn - bij armen en rijken, ouderen en jongeren, intellectuelen en niet-studerenden, mannen en vrouwen ..., nog meer trouwens in een samenleving die meer en meer multicultureel aan het worden is.

Het ware misschien voorzichtiger om met de Nederlandse seksuoloog Frenken over

Belangrijke maatschappelijke verschijnselen kennen een weerslag op veel terreinen zoals kunst, bouwen en wonen, verhoudingen tussen mensen. Tijdens de Franse revoluties (van 1789 tot en met de commune) wonnen een aantal radicale opinies veld wat de gelijkheid tussen man en vrouw betreft en ook op het vlak van uitbreiding of wijziging van het gezinsbegrip. Tot de doorbraak van het stalinisme kende de Russische revolutie enkele ophefmakende experimenten met communautaire toestanden, een aantal wetswijzigingen (op het stuk van echtscheiding, abortus, homoseksualiteit) en een aantal theoretische geschriften (die van Aleksandra Kollontaj wekken nog steeds belangstelling). Het is merkwaardig dat de feiten op dit terrein al te veel in polemische geschriften moeten gezocht worden (zo bij Reich over de voor-stalinistische tijd) en dat de revolutionaire ideeën hierover minder aandacht gekregen hebben van onderzoekers en denkers dan bij voorbeeld die op het terrein van architectuur of mode.

Het feit dat er zo los omgesprongen wordt met de term "seksuele revolutie" zou ook te maken kunnen hebben met gebrek aan materiaal en onderzoek. De term wordt eigenlijk slechts gebruikt in de jaren 1960 en volgende om een geheel van wijzigingen in opvattingen en praktijk aan te duiden waarnaar met angst, verontwaardiging en hoop gekeken werd, als zouden er inderdaad fundamentele veranderingen plaatsgevonden hebben op het vlak van relaties, gezinssituaties en seksualiteit. De term is allicht niet zo gelukkig, omdat precies "revolutie" op zeer diepgaande en veralgemeende veranderingen wijst (met daarbij het gevoel van een schokgewijs gebeuren). Wat plaatsgreep in de jaren '60 was allicht te oppervlakkig, te partieel, te veel tot het verbale beperkt, te terugschroefbaar om de benaming revolutie te verdienen.

Emancipatie

Nu was het wel zo dat een zeer partiële, slecht verdeelde en tijdelijke welvaart de mogelijkheid geschapen had om protest te richten naar ook niet (direct) economische doeleinden, die meestal met de wat magische term "emancipatie" aangeduid werden: bevrijding met andere woorden uit allerlei beknelende onderdrukkingen. Op het terrein dat ons hier bezighoudt, zijn de protestbewegingen van vrouwen en in mindere mate van homo's en lesbiennes het opvallendst geweest, en hebben die allicht ook de meeste sporen

een liberalisering te spreken: een toenemende vrijheid van spreken, een andere wijze van spreken - vooral over anderssoortige belevingen dan de eigene (minder verabsolutering), een wat kleinere kloof tussen feit en norm (en dus wat minder aanleiding tot angsten en schuldgevoelens), een wat grotere keuze in leefvormen. Frenken zelf stelde een samenhang vast met de welvaartsperiode en met de verzorgingsstaat, met een democratisering in alle sectoren van het maatschappelijk leven, met de verminderde sociale controle wegens ontkerkelijking en verstedelijking, met toenemende individualisatie en sociaal-culturele differentiatie, met de komst van betrouwbare anticonceptiemiddelen en met de tweede golf van vrouwenemancipatie.

De waarnemer uit die jaren '60 kon niet voorbijgaan aan een aantal indrukken: overal ontstonden initiatieven rondom seksuele voorlichting en opvoeding, gemengd onderwijs werd stilaan veralgemeend - zij het niet altijd om principiële redenen -, consultatiebureaus voor "mensen met moeilijkheden" rezen uit de grond tot ze een echte "markt" zouden worden, geschriften als die van Jos Van Ussel werden gretig gelezen en nog meer de pamflettaire brochures - soms leidend tot initiatieven - over het verband tussen seksualiteit en politiek. Dit ging niet zonder allerlei rellen en oppositie. Eens te meer probeerden denkers een brug te slaan - en ze herontdekten daarbij Wilhelm Reich en zijn Sexpol-experimenten - tussen de ideeën van Freud en die van Marx: weer eens was het begrip emancipatie, bevrijding (uitwendige en inwendige beheersing) de bindende factor. Men kan zich terecht de vraag stellen of het om reële veranderingen ging die zich ook tot het gedrag uitstrekten ofwel of er vooral verbale openheid ontstaan was - in de reclame, in lezersrubrieken, in tijdschriften, in het spreken over seksualiteit (zij het vooral die van anderen).

Verschuivingen

Wie probeert de veranderingen samen te vatten, kan ze rubriceren in een achttal verschuivingen (met uiteraard veel overlapping). Het gezin is als samenlevingsvorm en zeker in zijn traditionele verschijning minder aantrekkelijk geworden: denk aan alleenstaanden, de "nieuwe vrijgezellen", de LAT-relaties, het grote aantal echtscheidingen (die maar het zichtbare topje van de ijsberg vormen). Voorhuwelijks seksualiteit is minder en minder een "probleem": niet alleen re-

deneert men wat onbevangener over masturbatie, maar de leeftijd waarop jongeren tot coïtus komen, verlaagt. Buitenhuwelijkse seksualiteit wordt enigszins als mogelijkheid aanvaard en niet meer noodzakelijk als het allerergste gezien wat in een huwelijk kan mislopen. De kennis van voorbehoedsmiddelen is gestegen, al laat het (goede) gebruik nog wel eens te wensen over. De groeiende rol van seks in de commerciële sector (pornografie, reclame, advertenties -, contactbureaus) wordt wel -en met reden- betreurd, maar werkt toch een zekere openheid in de hand. Veranderingen blijken ook gegroeid te zijn in de verhouding tussen volwassenen en jongeren, tussen mannen en vrouwen. En de vele normen die op het gebied van seksualiteit als tegelijk beknellend en vanzelfsprekend ervaren werden, worden meer en meer ter discussie gesteld, zodat "afwijkingen" niet meer de onveranderlijke afkeuring en sanctivering meebrengen als vroeger.

Restauratie

Wie uitgaat van de idee revolutie -en het is duidelijk dat we een aantal ernstige veranderingen niet kunnen loochenen- zal even gemakkelijk met het begrip (morele) restauratie werken voor wat in de jaren '70 en '80 gebeurde. Het is gebruikelijk geworden een samenhang te poneren tussen deze restauratie en de economische crisis. Men kan hiervoor terugvallen op Helmut Gaus' hypothesevormend essay over menselijk gedrag tijdens de langdurige economische recessie: toenemende behoefte aan zekerheid en autoriteit, wending naar het kleinschalige, vlucht uit de werkelijkheid, twijfel aan de mogelijkheid tot ingrijpen, duidelijke vijandbeelden, dominantie van emotionaliteit boven rationaliteit, ethisch reveil. In zeer materiële termen gezien kan men ongetwijfeld vaststellen dat het in een periode van bedreigde en moeilijke tewerkstelling hoogst gevaarlijk is tegen heersende normen in te gaan (qua uitzicht en kledij, qua opvattingen, qua leefstijl en partnerkeuze) -omdat bij sollicitatie, promotie en ontslag gemakkelijk naar andere, conformistische kandidaten kan gegrepen worden vanuit een bedrijfsleven en overheid, die inmenging in het persoonlijk leven niet schuwen.

Problematisering

In elk geval kunnen we van een problematisering van de bevrijdingsidee spreken: het aantal echtscheidingen en buitenechtelijke geboorten waren niet verwacht en werden slecht opgevangen; aids trad als spelbreker op; vooral diende vastgesteld dat men de sociale machtsverschillen, die elke instemming ook op seksueel gebied fictief maken, onderschat had: machtsverschillen op basis van klasse en inkomen (men kan hierbij denken aan prostitutie en sekstoerisme), op basis van sekse (verschijnselen als verkrachting, incest en sommige pornografie werden niet zonder reden ter discussie gesteld), op basis van leeftijdsverschillen (idem over mishandeling en uitbuiting van kinderen), op basis van allerlei geconstrueerde categorieën wat bij voorbeeld aantrekkelijkheid betreft (waarbij reclame en de media een doorslaggevend rol spelen). De gevestigde macht maakte handig gebruik van deze schokken om de klok terug te draaien en om een plaats te krijgen in een neoliberal offensief dat vaak de angst voor "morele chaos" misbruikt om zijn antidemocratische maatregelen te verdoezelen en te "verantwoorden". (Thatchers' "clausule 28", dat homoseksualiteit onvermijdelijk weer meer in het verdomhoekje drukt, is het sprekendste, maar zeker niet het enige voorbeeld, niet in het minst wegens het gebruik ervan als stok achter de deur, onder andere tegen de progressieve gemeentebesturen.) Ergens tussen onverdedigbaar optimisme en een te vaak zichzelf waarmakend doemdenken kan men zich toch niet van de indruk ontdoen dat bepaalde verworvenheden niet ongedaan (kunnen) gemaakt worden: de veralgemening van vroege, niet noodzakelijk met trouwplannen gepaard gaande seksualiteit; de rechten van de vrouw (om haar eigen seksualiteit te bepalen, om de gevolgen ervan in handen te houden; de mogelijkheid tot vruchtbaarheidsbeheersing (ook langs sterilisatie en abortus om); de verhoogde bespreekbaarheid (met enkele gevaarlijk kantjes); de idee van een pluriforme samenleving waar niet meer één leefstijl aan iedereen opgedrongen wordt en waarin bepaalde normen hun "vanzelfsprekendheid" verloren hebben.

Commercialisering

Toch is de maatschappij niet revolutionair en fundamenteel veranderd en enkele heersende kenmerken ervan -klassekarakter, machtsverschillen, concurrentie, autoritarisme, individualisme- blijven

ook op seksueel gedrag en opvattingen hun stempel drukken. Er werd reeds eventjes op gewezen dat bespreekbaarheid en hulpverlening -op zichzelf gunstige symptomen- bijna onvermijdelijk schaduwzijden vertonen: kans tot onderwerping aan marktmechanismen. Het ware trouwens onbegrijpelijk mocht de commercialisering halt gehouden hebben voor deze sector van menselijke gedragingen, te meer daar de vroeger bestaande en nog voortlevende repressie aanleiding kan geven tot grote winsten wegens schaarstegevoelens. En ondanks alle gevaren van uitlevering aan het winstbejag en manipulatie (onder meer nogal rigiede modellen qua uiterlijk, seksbeleving en leefvorm) is het toch niet uitgesloten dat de commercialisering ook positieve kantjes kan hebben qua bespreekbaarheid, openheid, veelvormigheid en variatie.

Het is trouwens niet zo dat normen verdwijnen, ze worden alleen steeds door andere vervangen: de voortplantingsidee is wat op de terugkeer, rigiede man- en vrouwpatronen worden in vraag gesteld, maar er wordt meer belang gehecht aan affectie (zodat vroeger bestrafte uitingen als homoseksualiteit en niet aan het huwelijk gebonden seksualiteit kansen krijgen) en aan gelijkheid. Men vergeet wel eens dat nieuwe normen voor andere problemen zorgen (al kan elke hulpverlener dit wel vaststellen): in een relatie waar -te recht!- naar gelijkheid gestreefd wordt, liggen meer conflictstof en onderhandelingsprocessen dan in een (ten onrechte) aanvaarde strenge rol-, taak- en machtsverdeling.

De vraag of er een seksuele revolutie plaatsgevonden heeft, kan allicht (nog) niet beantwoord worden, zodat het niet duidelijk is of we hier van een "mythe" moeten spreken. Dikwijls blijken buitensexuele factoren meer invloed te hebben dan discussiepunten op strikt seksueel terrein: de demografische situatie, een virus, technologische ontwikkelingen die seksueel overdraagbare aandoeningen (behalve aids dan) en vruchtbaarheid beheersbaarder gemaakt hebben. De "mythe" is waarschijnlijk vooral een wensdroom vanuit het revolutionaire ongeduld of een instrument van fatsoenrakers die elke angst voor verandering willen uitsluiten.

Bob Carlier

Volgende week in Toestanden

- De reconversie van *Limburg*, één jaar na de laatste mijnwerkersstaking, een dossier.
- Naar aanleiding van het SP-Congres van 14 januari: hoe stelt de SP haar Europese lijst samen?
- Wie stemde voor het *Vlaams Blok*? Een reportage.
- België na de grondwetsherziening, bekeken vanuit Wallonië. Een standpunt van *Jacques Yerna*.
- Een interview met *André Gorz* over zijn jongste boek.
- En niet te versmaden: *Quirit* terug uit vakantie!

Toestanden nr. 18 verschijnt op 13 januari 1989.

Het Limburgs Forum Migranten van de vormingsinstelling Vorming tot Bevrijding

organiseert op maandag 23 januari 1989 te 20 uur een avond over het thema

Turkse en Marokkaanse literatuur: een verkenning

Spreker is Johny Iven
(medewerker van Toestanden)

De avond gaat door in het Cultureel Centrum te Genk

Door het lezen van vertaalde Turkse en Marokkaanse romans is het mogelijk om kennis te maken met de rijke en typische culturele gewoonten uit het dagelijks leven van Turken en Marokkanen. De avond handelt dan ook over Turkse en Marokkaanse romans die in het Nederlands vertaald werden.

Toestanden

Zespenningenstraat 49 (b13)
1000 Brussel
tel 02/513 02 16
elke vrijdag uitgegeven
door Uitgeverij Zijdellings C.V.

directeur : Eric Corijn
hoofdredacteur : Jan Van Kerkhoven
eindredactie : Karin Pairen en Eric Goubin
redactie : Koen Dille, Francine Mestrum,
André Mommen, Wim Van Rooy,
Jef Vermaere, Frank Winter.
tekenaars : GAL, Morbus, Quirit
vormgeving : Scritto

bijgestaan door een redactieraad
en een schare medewerkers

Zakelijke leiding : Koen De Visscher

jaarabonnement : 2400F - 170fl
of een permanente opdracht
van 200F - 14fl / maand
rek. nr 001-1762098-72
van Zijdellings CV
Brussel

verantwoordelijke uitgever :
Paul Eyben,
Brouwerstraat 16
3590 Hamont-Achel

Toestanden

"Weeckelycke Tydinghe"

Een jaarabonnement op TOESTANDEN kost 2.400 F.
Je betaling spreiden kan ook
door je bank een permanente opdracht te geven
van 200 per maand.

Naam

Voornaam Tel

Straat nr bus

Postnr Gemeente

Ja, ik neem een abonnement

2.400 F 1 jaar
200 F per maand (met een
permanente opdracht)

Ik betaal

- via storting van 2.400 F op 001-1762098-72
- met bijgevoegde cheque op naam van Uitgeverij Zijdellings
- na ontvangst van een formulier voor een permanente opdracht

en stuur "Weeckelycke Tydinghe" naar TOESTANDEN,
Zespenningenstraat 49, bus 13 te 1000 Brussel

Toestanden 17

Toestanders aller Vlaanderen, Vereenigt U!

1989 wordt een revolutionair jaar, waarde kameraden, gezellen en gezellinnen, vrienden en vriendinnen! Daartoe vindt U in dit eerste Toestanden-exemplaar van het jaar een rijkdom aan revolutie-artikels.

Wallerstein

Wat hebben revolutionairen met golf te maken? Het antwoord, Wallerstein en Guy Poppe verwachten U op pag. 3-5.

Sandino

Tien jaar geleden werd de Nicaraguaanse revolutie beslecht in het voordeel van de Sandinisten. Revolutie in Centraal-Amerika: goed voor vijf pagina's Toestanden. Pag. 6-10.

Frankrijk in revolutie?!

Barrikades, kunstenaars, kalenders en andere maten en gewichten vormen de achtergrond van de revolutie die de hele moderne wereld op haar kop zette: de Franse. Toestanden staat mee op haar kop: acht bladzijden revolutie, pag. 11-18.

Zwarte revolutie

Obscurantisme. De Iraniërs weten er alles van. De soevereiniteit van het dogma en ander fraais in onze Iran-bijdrage op pag. 19-22.

Wetenschappelijke revolutie

Over wetenschappelijke explosies en ander wereldschokkends laten we Thomas

Kuhn en Frank Winter aan het woord.
Pag. 23-25.

Nep-revolutie

Salonrevoluties: leer het revolutionaire potentieel van de televisie in uw zitkamer kennen. De revolutie in het medialandschap onder de microscoop op pag. 27-28.

Seksuele revolutie

Sex in Toestanden. Eindelijk. Geil jezelf een weg doorheen de seksuele mythe. Pag. 29-30. Maar bekijk dan wel eerst onderstaande Gouden Raad van Gal.

Revolutionaire Toestanden

De medewerkers van Toestanden wensen de lezers een strijdbaar '89 in de realisatie van hun revolutionairste verwachtingen. Uw Toestanden zijn dit jaar de onze!

Het Laatste Woord

1

9

8

9

STRIJD VEILIG